

Stimulerende factoren voor het thuisgevoel van jongvolwassen leden van de Westerkerk

Als mogelijke richting voor veranderingen binnen de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt.

Moniek Mol-Bijl <10 augustus 2015>
Studentnr.: 500697679

praktijkcentrum
voor onderzoek en
dienstverlening
in de kerken

GELOVEN...
IN WERKELIJKHEID

Abstract

De plek van de kerken in Nederland is wat onduidelijk. Enerzijds tonen onderzoeken aan dat de kerken bijdragen en zelfs nog meer kunnen bijdragen dan dat zij momenteel doen in de (participatie)samenleving. Anderzijds tonen onderzoeken aan dat veel kerken leeglopen, wat consequenties heeft voor de draagkracht om blijvend bij te kunnen dragen aan de participatiesamenleving. Ook de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) ondervinden de spanning die tussen de leegloop en het bij willen dragen aan de participatiesamenleving bestaat. Dit kerkverband zoekt naar nieuwe wegen hoe daar mee om te gaan. De noodzaak voor veranderingen wordt gevoeld, echter hoe deze vorm te geven is nog onduidelijk.

Aan de hand van een onderzoek onder jongvolwassen leden van de Westerkerk, een plaatselijke gemeente van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) in Nederland, wordt gezocht naar een mogelijke richting waar in dit kerkverband zich in de toekomst kan gaan ontwikkelen. Op basis van individuele interviews en een bijeenkomst met een focusgroep is geïnterviewd welke veranderingen jongvolwassen leden als wenselijk achten om hun thuisgevoel te bevorderen.

Inhoud

Samenvatting	7
Inleiding	11
Hoofdstuk 1 Een kerk onderweg! Maar waarheen?	13
1.1 Inleidende samenvatting	13
1.2 Huidige bijdrage aan de participatiesamenleving door kerken	13
1.3 De-institutionalisering van religie	14
1.4 Onderliggende processen die van invloed zijn	17
1.5 Probleemstelling	20
Hoofdstuk 2 Theoretische kaders voor het onderzoek	23
2.1 Inleidende samenvatting	23
2.2 Gemeenschap	23
2.3 Het thuisgevoel	25
2.4 Geloofsgemeenschappen	26
Hoofdstuk 3 Onderzoeksopzet	28
3.1 Inleidende samenvatting	28
3.2 Het vraagstuk binnen de regulatieve cyclus van Van Strien	28
3.3 Doel	29
3.4 Vraagstelling	30
3.5 Verantwoording context	30
3.6 Verantwoording doelgroep	30
3.7 Methodes	31
3.8 Resultaten	33
3.9 Onderzoeksparadigma	35
3.10 Onderzoeksstrategie	35
3.11 Criteria praktijkgericht onderzoek	35
3.12 De rol van de onderzoeker	36
Hoofdstuk 4 Analyse	38
4.1 Inleidende samenvatting	38
4.2 Respondenten individuele interviews	39
4.3 Respondenten focusgroep	39
4.4 De rol van geloven	40
4.5 Betekenisverlening aan kerk in het algemeen	40
4.6 Westerkerk	41
4.7 Gewenste veranderingen	46
4.8 Focusgroep	48

Hoofdstuk 5 Conclusies en aanbevelingen	51
5.1 Inleidende samenvatting	51
5.2 Conclusies	51
5.3 Beantwoording onderzoeksvraag	57
5.4 Aanbevelingen Westerkerk	58
5.5 Aanbevelingen Praktijkcentrum	59
Hoofdstuk 6 Reflecties	61
Literatuurlijst	63
Bijlage I Gesprekspapier interviews	65

Samenvatting

De plek van de kerken in Nederland is wat onduidelijk. Enerzijds tonen onderzoeken aan dat de kerken bijdragen en zelfs nog meer kunnen bijdragen dan dat zij momenteel doen in de (participatie)samenleving. Anderzijds tonen onderzoeken aan dat veel kerken leeglopen, wat consequenties heeft voor de draagkracht om blijvend bij te kunnen dragen aan de participatiesamenleving. De vraag rijst daarbij of er onder invloed van individualisering en secularisatie überhaupt nog wel plek is voor zoiets als een religieus instituut.

Ook de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) ondervinden de spanning die tussen de leegloop en het bij willen dragen aan de participatiesamenleving bestaat. Dit kerkverband zoekt naar nieuwe wegen hoe daar mee om te gaan. De noodzaak voor veranderingen wordt gevoeld, echter hoe deze vorm te geven is nog onduidelijk. Jongeren en jongvolwassenen blijken op kop te lopen daar waar het de-institutionalisering van religie betreft. De realisatie van de veelgehoorde frase binnen dit kerkverband "*Jongeren zijn de kerk van de toekomst*" zou zo maar kunnen verworden tot een niet te behalen ideaal.

Al sinds de 19e eeuw wordt er door sociologen geschreven over de processen die zich voltrekken in de samenleving waarbij onder andere individualisering en de secularisatie rijkelijk worden beschreven en geanalyseerd. Daar waar vroeger de groep, het 'wij', het uitgangspunt was in doen en laten is mede door de opkomst van de rationalisering en de industrialisatie het individu, het 'ik', steeds meer centraal komen te staan. Daar waar vroeger God, als een bovennatuurlijke kracht, het leven voor een groot deel bepaalde, is het nu meer en meer aan de mensen om te bedenken en te kiezen. Het socialisatieproces van de mens anno nu is drastisch veranderd ten opzichte van de mens uit voorgaande eeuwen.

Sociologen, zoals Bauman, stellen dat mensen niet zonder gemeenschap kunnen. Toch verdwijnen veel gemeenschappen uit de samenleving of zijn ze aan grote veranderingen onderhevig. De onderlinge interactie, wat voorheen vorm kreeg binnen duidelijke vormen van een gemeenschap, wordt steeds belangrijker voor mensen om zich thuis te voelen. Dat iemand zich thuis voelt is dan ook niet per definitie verbonden aan een specifieke plek.

De complexiteit van processen in de samenleving en binnen het kerkverband leiden tot veel tegenstellingen en spanningen binnen het activiteitssysteem van de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt). Door dit in kaart te brengen, voor zover mogelijk in dit ambigue vraagstuk, kan er een voorzichtige diagnose gesteld worden.

Het gehouden onderzoek is een praktijkgericht onderzoek, met als invalshoek het kritisch-emancipatorisch paradigma. Dit onderzoek is gericht op innovatie binnen de specifieke context van de Gereformeerde Kerk (vrijgemaakt) de Westerkerk in Amersfoort en bestaat uit actie en reflectie.

Met zestien respondenten zijn individuele semi-gestructureerde interviews gehouden. Hierin werden drie onderwerpen besproken, te weten: Geloven, Kerk en Westerkerk.

Bij 'Geloven' werd in het interview achterhaald welke betekenis daaraan wordt verleend en in hoeverre geloven belangrijk is in het leven van de respondent. Veertien van de zestien respondenten typeren zichzelf als gelovig, waarvan dertien het geloof ook belangrijk vinden.

Bij 'Kerk' werd in het interview achterhaald welke betekenis daaraan wordt verleend en in hoeverre kerk in het algemeen belangrijk is in het leven van de respondent. Bijna elke respondent refereert

aan een gemeenschap van gelovige mensen die van elkaar leren en elkaar ondersteunen. De helft van de respondenten geeft expliciet aan een kerk onlosmakelijk verbonden te zien met geloven. Ten aanzien van 'Westerkerk' werd in het interview achterhaald of de respondent zich thuis voelt in die gemeente, waar dat uit blijkt en hoe dit verbeterd kan worden. Negen van de respondenten voelen zich thuis, drie van de respondenten voelen zich niet thuis en vier van de respondenten voelen zich enigszins thuis. De redenen waarom men zich wel of niet thuis voelt zijn zeer uiteenlopend. Bij de mensen die zich wel thuis voelen wordt als voornaamste reden de sociale contacten in de Westerkerk aangedragen. Vijf van de respondenten geven aan dat er voor hun thuisgevoel niets veranderd hoeft te worden. Bij drie van hen is dit omdat het goed is zoals het nu is. Bij één, van de eerder genoemde vijf, is het omdat hij al geruime tijd niet in de Westerkerk is geweest en graag op een bekende plek terug wil komen. Voor nog weer een ander geldt dat die zich totaal niet thuis voelt en daar geen mogelijkheid tot verbetering in ziet.

Naast de individuele interviews werd er een gezamenlijke avond belegd met al deze respondenten in een zogeheten focusgroep. Dertien van de zestien respondenten hebben hier aan deel genomen. Op basis van de eerste analyse bleek er veel onderling verschil te zijn in de antwoorden van de respondenten. In de focusgroep werd doorgesproken over tot welk advies dat moet leiden naar de beleidsmakers toe. De nadruk lag hierbij sterk op de onderlinge ontmoeting en het sociale contact in de Westerkerk. Wanneer dat versterkt kan worden zal het thuisgevoel vergroot worden, komt er meer onderling begrip voor elkaar en voelt men zich meer betrokken op elkaar en het gemeentewerk. De respondenten geven aan dat dit begint bij een grondhouding waarin je zelf meer betrokken wilt zijn. Onder andere preken en het organiseren van leuke dingen kunnen dat gevoel stimuleren.

De resultaten van dit onderzoek wijzen in het geheel niet op de-institutionalisering onder de respondenten. Geloven en onderdeel uitmaken van een kerkgemeenschap zijn voor de respondenten twee aspecten die absoluut bij elkaar horen. Of dit mogelijk raakvlak heeft met de groeiend orthodoxe beweging die De Hart (2014) waarneemt onder Protestantse jongeren blijft onduidelijk.

De 'plek' waar de respondenten hun thuisgevoel mee omschrijven betreft de gemeenschap van de mensen, die zij aangeven te kennen en waar ze vertrouwd mee zijn. Op de tweede plek, als in door hoeveel respondenten genoemd, komt het geloofsaspect van de gemeenschap naar voren. De respondenten geven aan dat inzet en betrokkenheid bij de gemeenschap een keuze is en dat ze daar ook op aangesproken mogen worden. Voor drie respondenten geldt dat zij zich vervreemden van de Westerkerk door veranderingen. Voor hen lijkt deel uitmaken van deze gemeenschap minder een persoonlijke keuze en meer een door God opgelegde keuze, doordat Hij hen in deze gemeenschap heeft geplaatst.

Gebrek aan geloof blijkt geen uitsluitende factor te zijn voor deelname aan deze gemeenschap en voor het thuisgevoel binnen deze gemeente.

De kerk en de Westerkerk worden in eerste instantie geassocieerd met de eigen gemeenschap. In slechts drie interviews is er ook gesproken over een functie van de kerk voor mensen buiten die gemeenschap. De objectverschuiving naar een kerk meer in het publieke domein wordt hiermee niet bevestigd. Er blijkt eerder sprake van een objectverschuiving waarbij de Westerkerk werkt aan een op elkaar betrokken gemeenschap waarbinnen het persoonlijk leven en het persoonlijk geloof gedeeld wordt opdat de leden zich ondersteund en gestimuleerd weten in hun geloofsleven. Naast bijbelstudie krijgen activiteiten ten behoeve van onderlinge kennismaking en uitwisseling een zeer grote en voorname plek.

De conclusies leiden tot aanbevelingen voor de beleidsmakers van de Westerkerk en voor de medewerkers van het Praktijkcentrum. De Westerkerk wordt aangespoord meer de onderlinge

ontmoeting en betrokkenheid bij het gemeentewerk te organiseren en te stimuleren en daarbij vooral ook jongvolwassenen te vragen daaraan actief deel te nemen.

Het Praktijkcentrum zal in haar dienstverlening de stem van de jongvolwassenen meer een plek moeten geven om vooroordelen uit de weg te ruimen en een dialoog te kunnen starten. Eén van de aanbevelingen stuurt aan op het ontwikkelen van materiaal om deze dialoog concreet vorm te kunnen geven. Ook wijzen twee aanbevelingen op vervolgonderzoek.

Het onderzoekstraject is afgerond maar het effect van de interventie (dit onderzoek) is nog niet klaar. De beleidsmakers van de Westerkerk hebben, reeds op voorhand, hun intentie uitgesproken om aan de slag te gaan met de conclusies en aanbevelingen. De onderzoeker maakt deel uit van deze praktijk waardoor hier ook blijvend toe kan worden aangespoord.

Gezien het contextgebonden aspect van dit onderzoek is het slechts beperkt generaliseerbaar. Ondanks dat zijn er relevante elementen uit dit onderzoek te halen voor anderen kerken binnen dit kerkverband.

Inleiding

Bij het Praktijkcentrum, een organisatie voor dienstverlening, onderzoek en onderwijs binnen de gereformeerde kerken, komen diverse vragen binnen die te maken hebben met verschuivingen binnen de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt. In dit kerkverband, van Gereformeerde Kerken vrijgemaakt, is er sinds de jaren '90 in hoog tempo veel veranderd.

Onder invloed van diverse factoren, zowel van buitenaf als van binnenuit, staat dit kerkverband voor de vraag in welke richting zij zich de aankomende jaren gaat ontwikkelen.

Zo is er van buitenaf het appèl vanuit de overheid om steeds meer zorg en ondersteuning door burgers zelf te laten organiseren in een zogenoemde participatiesamenleving. Onderzoeker De Hart (2014) legt in zijn rapport daarvoor een concrete link tussen geloofsgemeenschappen en onder andere de Wet maatschappelijke ondersteuning. De Gereformeerde Kerken vrijgemaakt hebben zich tot voor kort echter als plaatselijke kerken uit het publieke domein gehouden. Onder invloed van veranderingen in de maatschappij groeit binnen dit kerkverband de noodzaak en het verlangen om ook als kerk uit het private en in het publieke domein te stappen. Echter hoe dit vorm te geven is vooralsnog onduidelijk.

Van binnenuit is er een grote omslag waar te nemen in de manier waarop dit kerkverband vorm krijgt als (geloofs-)gemeenschap. In korte tijd is zij veranderd van een redelijk homogeen en gesloten gemeenschap naar een, heden ten dage, zeer divers gezelschap waar het verlangen is naar een meer open cultuur. En ondertussen heeft ook dit kerkverband te maken met de uitstroom van een grote hoeveelheid kerkleden, die niet perse ook het geloof verlaten. De toegenomen kerkverlating en de toenemende de-institutionalisering van religie veroorzaakt ook de nodige spanningen binnen dit kerkverband.

Er zijn verschillende organisaties, waaronder ook het Praktijkcentrum, die bijdragen aan het duiden van deze veranderingen. De grootste vraag die echter heerst onder de beleidsmakers van dit kerkverband is "Waarheen en hoe?". Waarheen moet het met de kerk en hoe geven we daar in deze tijd vorm aan? Met zekere regelmaat wordt deze vraag bij mij neergelegd, als adviseur in dienst van het Praktijkcentrum. De eerste fase van een traject met een kerk wordt vervolgens gebruikt om in kaart te brengen wat het probleem is. In veel gevallen lijkt het onmogelijk een concreet eenduidige probleemstelling te formuleren. Waar vaak overeenstemming over is, is de afgenomen betrokkenheid met name onder de jongeren. En de grootste parel én puzzel is de toegenomen diversiteit.

Middels praktijkgericht onderzoek wil ik bijdragen aan het wijzen van een richting waarop de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt zich verder kunnen ontwikkelen. Dit wil ik doen aan de hand van het thuisgevoel van jongvolwassen gemeenteleden en hoe zij denken dat hun thuisgevoel verbeterd kan worden.

Hier wil ik, als kanttekening, graag benadrukken dat het een onderzoek is met een sociologische insteek. Het gaat om theorie vanuit voornamelijk de sociale wetenschappen. Dat houdt in dat er naar de kerk gekeken wordt als een sociologisch verschijnsel. Vanuit de praktische theologie is dit gebruikelijk en verantwoord. Osmer (2008) beschrijft vier taken voor de praktische theologie waarvan de eerste twee de descriptief-empirische taak en de interpretatieve taak zijn. Dus: wat is

er aan de hand en waarom is dit aan de hand? De sociale wetenschap is één van de bronnen waar hierbij uit geput wordt.

In het eerste hoofdstuk staat het vraagstuk beschreven dat centraal staat in deze thesis. Aan de hand van diverse onderzoeken wordt de noodzaak aangetoond van verandering in deze praktijk. Het tweede hoofdstuk is een weergave van welke theorie er in dit onderzoek wordt gebruikt, waarbij verschillende theorieën over gemeenschappen en het je thuis voelen centraal staan. De beschrijving in hoofdstuk drie geeft inzicht in hoe het onderzoek is opgebouwd, welke vraag er beantwoord gaat worden en tot welk doel dit moet leiden. Hoofdstuk vier geeft een uitvoerige beschrijving van wat er uit de individuele interviews en vanuit de focusgroep naar voren is gekomen. In hoofdstuk 5 worden conclusies getrokken op basis van de resultaten van het onderzoek. Aan deze conclusies worden aanbevelingen gekoppeld. Er worden aanbevelingen geschreven voor de Westerkerk waarbinnen het onderzoek gehouden is en aanbevelingen voor het Praktijkcentrum. In het laatste hoofdstuk reflecteer ik op het geheel van het onderzoek vanuit de diverse rollen die ik daar binnen bekleed.

Moniek Mol-Bijl
Amersfoort, 10 augustus 2015

Hoofdstuk 1

Een kerk onderweg! Maar waarheen?

1.1 Inleidende samenvatting

De plek van de kerken in Nederland is wat onduidelijk. Enerzijds tonen onderzoeken aan dat de kerken bijdragen en zelfs nog meer kunnen bijdragen dan dat zij momenteel doen in de (participatie)samenleving. Anderzijds tonen onderzoeken aan dat veel kerken leeglopen, wat consequenties heeft voor de draagkracht om blijvend bij te kunnen dragen aan de participatiesamenleving. De vraag rijst daarbij of er onder invloed van individualisering en secularisatie überhaupt nog wel plek is voor zoiets als een religieus instituut.

Ook de Gereformeerde Kerken (vrijgemaakt) (vanaf hier verder verkort tot GKv) ondervinden de spanning die tussen de leegloop en het bij willen dragen aan de participatiesamenleving bestaat. Dit kerkverband zoekt naar nieuwe wegen hoe daar mee om te gaan. De noodzaak voor veranderingen wordt gevoeld, echter hoe deze vorm te geven is nog erg onduidelijk. Jongeren en jongvolwassenen blijken op kop te lopen daar waar het de-institutionalisering van religie betreft. De realisatie van de veelgehoorde frase binnen dit kerkverband: "*Jongeren zijn de kerk van de toekomst*", zou zo maar een niet te behalen ideaal kunnen blijken.

De complexiteit van processen, in de samenleving en binnen dit kerkverband, leiden tot veel tegenstellingen en spanningen binnen het activiteitssysteem (dit begrip wordt uitgelegd in §1.5.1) van de GKv. Door dit in kaart te brengen, voor zover mogelijk in dit ambigue vraagstuk, kan er een voorzichtige diagnose gesteld worden. Deze diagnose leidt tot het plan van dit onderzoek.

1.2 Huidige bijdrage aan de participatiesamenleving door kerken

Schmeets (2013) geeft in zijn rapport aan dat de kerk omvangrijk bijdraagt als samenbindende factor in de samenleving. Hierin staat beschreven dat de regelmatige kerkbezoekers meer betrokken zijn bij de samenleving dan passieve kerkleden en mensen die zichzelf als niet-religieus typeren. Dit blijkt onder andere uit de bijdragen die actieve kerkleden leveren aan vrijwilligerswerk. Schmeets (2013) toont aan dat de kerk vrijwilligersleverancier bij uitstek is. Naast het tonen van betrokkenheid door middel van het doen van vrijwilligerswerk dragen de diverse kerken ook grootschalig financieel en/of materieel bij in sociale activiteiten, zo vermeldt een rapport van Kerk in Actie (2013).

De bijdrage die kerkleden leveren komt tegemoet aan de dwingende aansporing vanuit de overheid om als burger meer actief te zijn in de samenleving. De burger moet zich onderdeel weten van een participatiesamenleving, een civil society, waarbij zij naar medeburgers omziet en deze helpt daar waar nodig. Al eerder kwam Jager-Vreugdenhil (2012) met de relatie tussen de Wet maatschappelijke ondersteuning en, onder andere, kerken. Uit haar proefschrift blijkt dat "*kerken zonder meer Wmo-achtige activiteiten hebben en van groot belang zijn voor lokale samenlevingen.*" (p. 209). Ook uit (een deel van) de voor dat onderzoek geanalyseerde gemeentelijke nota's blijken kerken opgenomen te zijn als instituten waar vanuit informele zorg wordt verleend. Instituten die ontmoetingen faciliteren en waar maatschappelijke participatie

plaatsvindt. Daarnaast wordt de kerk ook genoemd als lokale samenwerkingspartner voor de plaatselijke overheid (pp. 206-207). Dat de kerk daarin een welkom productiemiddel voor de overheid aan het worden is, waar voor het rijk nauwelijks kosten aan verbonden zijn, wordt in deze thesis verder niet meegenomen. De kerken lijken hier zelf minder kritisch op en zoeken naar nieuwe manieren om hun aandeel te leveren in het sociale domein.

De Hart (2014) zet de relevantie van de kerk voor de samenleving op scherp. Hij schrijft: *"In dit kader krijgen geloofsgemeenschappen een actuele betekenis. Nog altijd vormen kerken, moskeeën, synagogen en tempels een van de belangrijkste plaatsen waar mensen sociale contacten aangaan en gemotiveerd worden tot vrijwillige inzet ten behoeve van anderen en de bredere samenleving."* (p. 125)

De GKv, ontstaan in 1944, is van oudsher voornamelijk een kerk in het private domein. Zij zag voor zichzelf geen publieke rol, echter rustte wel haar leden toe om publiek op te treden. Jager-Vreugdenhil (2012) schrijft over een verschuiving in denken hieromtrent binnen dit kerkverband (p. 179). Met name rondom de rol van de diaconie wordt gesteld dat deze een meer publieke rol wenst te bekleden. Slendebroek (2014) beaamt dit, waarbij ze de verschuiving nog breder trekt. Zij deed onderzoek binnen de Christelijk Gereformeerde Kerk, Nederlands Gereformeerde Kerk en GKv naar het huidige en gewenste diaconaat en wat daarvoor nodig is. Hieruit bleek dat ruim driekwart van de ondervraagden (N=3200), merendeel 'gewone' kerkleden, meer op buiten gericht wil zijn in haar activiteiten en zorg voor hulpbehoevenden. Dit geldt voor de individuele gelovigen, als mede voor de kerk als organisatie en als gemeenschap. Uit haar onderzoek bleek er voor de toekomst onder andere meer behoefte te zijn aan (toenemende) samenwerking met een Wmo-raad, het wijkcentrum en de thuiszorg.

Binnen het kerkverband van de GKv is een duidelijke wens tot veranderen waar te nemen. Alleen het antwoord op de vraag hoe dit vorm te geven is nog niet gevonden. Dit blijkt onder meer uit het Behoeftenonderzoek dat het Praktijkcentrum in 2013 binnen de GKv heeft afgenomen. De Jonge, Schaeffer, Mol, Wijma & Kuijsten (2014) schrijven in het rapport, met de veelzeggende titel 'Kerken onderweg. Maar waarheen, en hoe?', dat er in het algemeen sprake is van een zekere stuurloosheid binnen dit kerkverband.

1.3 De-institutionalisering van religie

1.3.1 Ontkerkelijking

Het Centraal Bureau voor de Statistiek (2009) beschrijft dat de aanhang van de gereformeerde en katholieke kerken tot 1971 vrij stabiel was. Drie van de vier Nederlanders rekende zich toen nog tot een kerkgenootschap (pp. 13-14). In het rapport van De Hart (2014) staat beschreven dat dit in het jaar 2012 voor nog slechts 30% van de Nederlanders geldt (p. 9). Hij schrijft: *"Volgens de cv-onderzoeken raakte tussen 1970 en 2012 het percentage kerkleden onder de bevolking gehalveerd, net als het percentage regelmatige kerkgangsters. Het zijn cijfers die zich laten lezen als de beurskoersen van een bedrijf dat rechtstreeks op een faillissement afstreeft."* (p. 65).

Als oorzaken verbindt dit onderzoek ontkerkelijking onder andere aan de dramatische afname van vertrouwen in de kerk (onder andere naar aanleiding van diverse zaken van seksueel misbruik in de Rooms Katholieke Kerk), het functieverlies van de kerk doordat allerlei organisaties en instanties taken hebben overgenomen die voorheen door de kerk werden uitgevoerd en de opkomst van zelfspiritualiteit, waaraan de gedachte ten grondslag ligt dat de zin van het leven de ontdekking van je ware ik is.

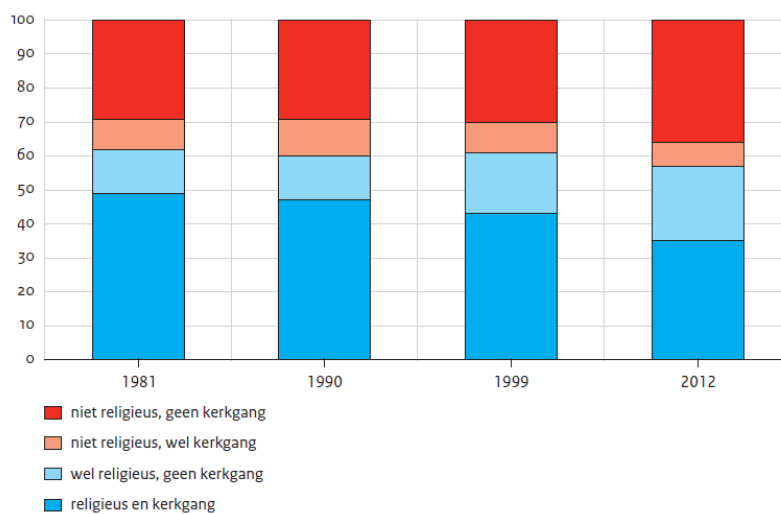
Onderzoek binnen de GKv laat een zelfde beeld zien. Sinds 2004 is er een aanzienlijke krimp van gemeenteleden, aldus Kuiper (2005). In 2011 heeft Slendebroek van het Centrum voor

Samenlevingsvraagstukken uitgebreid onderzoek gedaan naar de demografische trends binnen de GKv. Uit het onderzoeksrapport van Slendebroek (2012) blijkt dat de GKv op haar hoogtepunt bijna 127.000 leden had. Dit is nog niet zo lang geleden, dit was in 2003. Verder luidt de prognose dat dit kerkverband in 2025 nog slechts 100.000 leden zal hebben. Gezien de vergrijzing en ontgroening is dit deels goed te verklaren. Zoals voor heel Nederland geldt worden mensen ouder en worden er minder kinderen geboren. Maar met enig appèl spreekt Slendebroek (2012), in een parafraze, over "een dubbele vergrijzing" (p. 7). Niet alleen worden de mensen ouder en komen er minder kinderen bij, ook neemt nog eens het aandeel van regelmatige kerkgang onder de ouderen toe en onder de jongeren af. Deze tendensen zullen leiden tot een scenario waarbij in 2025 het ledental met zo een 14%-21% gedaald is, het merendeel van de overgebleven leden belijdend lid zijn en een groter groeiend deel 65-plus is.

1.3.2 Kerkverlating is geen geloofsverlating

Als onderdeel van ontkerkelijking schrijft De Hart (2014) over de de-institutionalisering van religie. Er is wel geloof maar dit wordt niet noodzakelijkerwijs gekoppeld aan kerkelijke deelname en/of binding. De groep zichzelf als religieus typerende burgers is in de afgelopen jaren enigszins gekrompen, echter de groep daarbinnen die dit niet verbindt aan kerkgang is gegroeid. Het histogram van Figuur 1, uit het rapport van De Hart (2014, p.77), geeft dit overzichtelijk weer.

Kerkgang in combinatie met het zichzelf als religieus beschouwen, 1981-2012 (procenten)

Bron: ESS (EVS '81-'99); ESS (EVS '12 en '13)

Figuur 1

Tegenover de 30% dat lid is van een kerk, geeft zo een 45% van de Nederlanders aan dat ze wel min of meer geloven in God. De conclusie in het rapport van De Hart (2014) luidt dan ook als volgt: "Er zijn vandaag aanzienlijk meer gelovigen dan kerkleden, laat staan kerkgangers." (p. 76). Er is een toenemend aantal mensen dat gelooft zonder dat ze de kerk bezoekt en/of zich daar onderdeel van weet.

In het onlangs verschenen 'Gereformeerd Handboek 2015' schrijft Kuiper (2015) dat de groep kerkverlaters, vanuit de GKv, die zich niet elders heeft ingeschreven niet eerder zo groot was als in het afgelopen jaar. Deze groep blijkt een kwart te zijn van alle onttrekkers.

Nu kan er op basis van deze gegevens niet direct worden aangetoond dat het hier de-institutionalisering van religie betreft. Mogelijk is dat deze onttrekkers zichzelf niet langer als religieus typeren. Dat er mogelijk wel ook sprake van de-institutionalisering is onder de leden van de GKv, kan afgeleid worden uit het onderzoeksrapport van Slendebroek & Wijma (2011). Hieruit blijkt dat veel jongeren en jongvolwassen aangeven dat de kerk niet relevant voor hen is. Ze hebben wel degelijk zingevingsvragen en ze zijn wel degelijk zoekend naar welke plek God in hun leven krijgt, maar de kerk lijkt daaraan niet te kunnen bijdragen.

Binnen de GKv is kerkverlating lange tijd geduid als geloofsverlating. Het bijwonen van twee kerkdiensten en het meedoen aan diverse andere kerkelijke activiteiten horen bij het onderdeel zijn van deze gemeenschap, aldus was het gebruik. De niet langer aanwezige vanzelfsprekendheid van dat de kerk de plek is waar je het geloof zoekt dringt langzaam aan door in het gedachtengoed van beleidsmakers van de GKv. In de gesprekken die gevoerd worden tussen het kader van plaatselijke gemeenten en gemeenteleden, veelal jongeren en jongvolwassenen, blijkt steeds vaker die verwachte vanzelfsprekendheid niet langer praktijk. Echter de vraag hoe daar mee om te gaan is vooralsnog onbeantwoord.

1.3.3 Jongvolwassen en religie

De Hart (2014) schrijft dat jongeren (> 18 jaar) koploper zijn voor wat betreft de-institutionalisering van religie. Een onderzoek als dat van Van Dijk-Groeneboer (2013) toont dat dit zelfs in nog weer sterkere mate op gaat voor jongeren onder de 18 jaar. Zij stelt dat jongeren wel (willen) geloven en dat de helft van de ondervraagde jongeren dit los ziet van het actief participeren in een religieus instituut. Jongeren rekenen zich zelf minder tot een religieuze groep, zij bezoeken minder religieuze diensten en zij zien 'geloven' los van 'aangesloten zijn bij een gemeenschap' (p. 9). Dit in vergelijking met oudere generaties. Verder blijkt uit het onderzoek van Van Dijk-Groeneboer (2013) dat jongeren wel willen geloven, maar dat ze niet weten hoe. Ze staan wel degelijk open voor, en positief tegenover, godsdienst. Dat de kerk daarbij echter steeds verder uit zicht komt is duidelijk.

Naast de conclusie van dat jongeren voorop lopen constateert De Hart (2014) echter ook een uitzondering betreffende de jongeren van de Protestantse kerken. Bij deze groep ziet hij juist een revitalisering van de christelijke geloofstraditie. Zo schrijft hij: "*We vonden aanwijzingen dat in elk geval de protestantse kerkelijke jeugd zich juist in de richting van meer kerkelijke deelname en sterkere gerichtheid op kerkelijke voorschriften aan het ontwikkelen is.*" (p. 69)

Dit houdt onder andere in dat deze jongeren zich sterker verbonden weten met hun kerk en de daar aangehangen leerstellingen en voorschriften dan hun voorgaande generatie. Verklaringen die hiervoor gegeven worden gaan richting: "*een neofundamentalistische reactie op processen van individualisering.*" (p. 90). Daar waar grote onzekerheid ontstaat is een tegenreactie van zoeken naar duidelijkheid en een vertrouwd milieu logisch. Dit ligt ook in de lijn van de theorie van Bauman, zoals onder andere beschreven in 'Vloeibare tijden' (2012). Hij stelt dat mensen in tijden van endemische onzekerheid juist op zoek gaan naar zekerheid en dit onder andere zoeken in het fundamentalisme van een bepaalde ideologie. Of dit daadwerkelijk de verklaring is voor de resultaten van het onderzoek van De Hart (2014), dat is niet onderzocht. Het blijft vooralsnog een speculatie.

Er is weinig wetenschappelijk beschreven met betrekking tot de huidige generatie jongvolwassenen in de GKv. De cijfers van Kuiper (2015) geven aan dat het tot nu toe voornamelijk jonge doopleden zijn geweest die vertrokken. Echter om welke reden (geloofsverlating, kerkverschuiving of kerkverlating), dat is onbekend. Evenzo is het onbekend of er zich onder jonge GKv-leden een zelfde ontwikkeling manifesteert als die waarneembaar is onder de protestantse jongeren (die van de revitalisering van de orthodoxie).

Het eerder aangehaalde onderzoek van Slendebroek & Wijma (2011) was in eerste instantie een poging om in kaart te brengen wat de motivatie was voor jonge leden om de GKv te verlaten. Het in contact komen met deze kerkverlaters bleek echter zeer ingewikkeld (door het ontbreken van contactgegevens bij de plaatselijke kerken en/of het niet bereid zijn om mee te werken). Door een te kleine hoeveelheid respondenten is de focus van het onderzoek uiteindelijk verschoven naar – naast jonge kerkverlaters- jonge kerkleden. Uit het uiteindelijke onderzoeksrapport bleek dat merendeel van de (overwegend gereformeerd vrijgemaakt opgevoede) jongeren aangaven wel degelijk actief gelovig te zijn en (te willen) bijdragen aan hun geloofsgemeenschap, maar dat de kerk aan relevantie inboet. Naar hun mening geeft zij geen antwoorden op de vragen die zij hebben, zo luidt één van de conclusies.

Dat er onder de pragmatische generatie, volgens Bontekoning (2012) zijn dit de mensen die geboren zijn tussen 1970 en 1985, frustratie is ten aanzien van o.a. de GKv bleek vorig jaar bij het verschijnen van het boek 'Vrijgemaakt?' van Kamphuis (2014). In dit boekje vertellen jongvolwassen (ex-)leden van de GKv hun verhaal over hun zoektocht naar geloof en de soms ambivalente of soms zelfs afwezige relatie met de kerk. Veel van de verhalen gaan over het besloten en (over)georganiseerde karakter van dit kerkverband.

Dit boek leverde veel herkenning op bij zowel de generatiegenoten als –opvallend genoeg- leden uit generaties daarboven, zo bleek uit diverse mediabronnen.

De frustratie binnen deze generatie is wellicht deels verklaarbaar gezien hun socialisatie. Praamsma (2011) schrijft dat kinderen die geboren werden voor 1990 een opvoeding wachtte binnen de zuil van de GKv, ter voorbereiding op hun leven ín die zuil. Zij zijn voorbereid op een leven binnen een gesloten en zware gemeenschap, terwijl in hun puberteit en jongvolwassenheid hier al menig scheur in aan te wijzen was. De tegenstelling van de cultuur binnen (ondergeschikt aan de gemeenschap, uniforme opvattingen en waarden) en buiten (zelfontplooiing en autonomie) heeft er wellicht voor velen toe geleid om de GKv te verlaten of een zeer ambivalente relatie ten aanzien van dit kerkverband te ontwikkelen.

De vraag blijft staan in hoeverre er sprake is van de-institutionalisering van religie naast en tegenover revitalisering van de orthodoxie onder jongvolwassenen binnen de GKv. Op basis van de diverse onderzoeken en gesprekken met beleidsmakers lijkt het beeld bevestigend te worden dat onder de leden van de GKv sprake is van ontkerkelijking en de-institutionalisering van religie. In dit geval stevent dit kerkverband mogelijk af op haar sluiting.

1.4 Onderliggende processen die van invloed zijn

De zoektocht van kerken in Nederland naar de plaats die ze moeten innemen in de participatiesamenleving en hoe ze moeten omgaan met grootschalige ontkerkelijking (van welke aard dan ook) staat niet op zichzelf. Al eerder werd aangegeven dat het hier een ambigu vraagstuk betreft omdat het een wirwar van processen behelst die zich afspelen in de samenleving. Schnabel (2004) schrijft in een rapport van het Sociaal Cultureel Planbureau over de 5 i's van deze tijd: individualisering, intensivering, informalisering, internationalisering en informatisering. Niet elk kenmerk komt even uitgebreid aan bod in deze thesis, maar ze spelen zeker alle vijf een rol.

De kerk zowel als religie an sich hebben steeds minder invloed op het dagelijks samenleven in de maatschappij. Zo is de kerk niet langer bepalend voor het rechtssysteem, voor het sociale netwerk waar men zich in begeeft, net zo min als dat bijvoorbeeld armen financieel en materieel afhankelijk zijn van een religieus instituut (al stevenen we daar mogelijk, met de beoogde participatiesamenleving, wel weer op af). Vermeer (2013) schrijft hierover dat de betrokkenheid bij een geloofsgemeenschap uiteindelijk is verworpen van een sociale verplichting tot een individuele

keuze (p. 381). De religieuze instituties voeren al lang niet meer de boventoon. In vergelijking met vroeger is de kerk steeds meer een sub-wereld in de leefwereld geworden.

1.4.1 Ontzuiling

Het minder afhankelijk worden van de instituties droeg voor een groot deel bij aan de ontzuiling in Nederland. Bij ontzuiling ligt de focus bij de versplintering van organisaties alsmede van politieke partijen. Daar waar men eerder vanuit het collectief, de zuil, het palet van waarden en normen hanteerde is dit verbrokken en versplinterd. Mensen bleven niet langer sec verbonden aan een zuil waar in zij opgroeiden maar kwamen daar los van te staan en maakten eigen keuzes. Dit werd ook in gang gezet door de televisie die in die tijd nieuwe ideeën en opinies in de huiskamer bracht. Doordat meer mensen academisch en universitair onderwijs volgden, gingen zij zich breder oriënteren.

Dit leidde er onder andere toe dat levensbeschouwelijke organisaties en partijen hun ledental zagen afnemen. Mensen waren vrij om te kiezen voor waar ze zich het meest mee konden identificeren. En dit was niet langer met een collectief instituut waaraan je je conformeerde. Maar daar waar de zelfbewuste en zelf kiezende Nederlander zich –om welke reden dan ook- thuis voelde.

De GKv heeft lange tijd haar zuil behouden. Daar waar de zuilen in Nederland vanaf de '60 redelijk snel afbrokkelden, floreerde die van de GKv tot en met de jaren '80. In de brochure 'Leren omgaan met diversiteit in je gemeente' beschrijven Schaeffer, De Jong & Mol (2013) een beknopte weergave van de geschiedenis van dit kerkverband. Daaruit blijkt dat nagenoeg alles aan organisaties in de eigen zuil aanwezig was. Zo waren er gereformeerde scholen (basis, voortgezet en beroeps), een gereformeerde politieke partij (het toenmalige GPV) en gereformeerde hulpverleningsorganisaties (o.a. De Driehoek en de SGJ).

In de jaren '90 werd, door de opkomst van nieuwe initiatieven die zich in de niches van dit kerkverband bevonden, zichtbaar dat ook hier scheuren in de bestaande zuil kwamen. De bestaande organisaties – van oorsprong exclusief vrijgemaakt – werden opengesteld voor leden uit andere kerken en er werd steeds vaker samengewerkt met andere christelijke organisaties. De afbrokkeling van de gereformeerde zuil kwam later op gang maar voltrok zich met grote snelheid.

1.4.2 Individualisering

De ontzuiling in combinatie met de globalisering heeft in een mum van tijd de leefwereld van mensen veel groter gemaakt. Giddens (2013) beschrijft de verdergaande individualisering, mede als reactie op de globalisering (p. 145). In plaats van het deel uitmaken van een identiteitsbepalende gemeenschap, in de vorm van een dorp of een instituut, zijn mensen door de structuren van complexe netwerken verantwoordelijk geworden voor het construeren van de eigen identiteit. Mensen zijn zelf verantwoordelijk geworden voor hun ontwikkelingen en keuzes en daardoor meer op zichzelf aan gewezen. In plaats van het kunnen en/of willen leunen op een collectief is het nu aan het individu om er iets van te maken.

In navolging van onder andere de eerder genoemde socioloog Bauman, schrijft Van de Lagemaat (2011) over het leven als een project. De socialisatie van een individu wordt niet langer bepaald door de afkomst en de sociale status, maar "*het leven is een project geworden dat het individu zelf op een authentieke manier moet vormgeven.*" (p. 109)

Individualisering en secularisatie zijn onlosmakelijk met elkaar verbonden. De invloed van kerk en religie verliest haar vanzelfsprekendheid. Felling, Peters & Scheepers (2000) schrijven: "*...dat mensen in toenemende mate een kritische en afstandelijke houding innemen ten opzichte van kerk en godsdienst.*" (p. 58).

Giddens (2013) omschrijft secularisatie, zoals gehanteerd in sociologische debatten, als processen waarbij religie steeds meer invloed kwijt raakt op levensgebieden (p. 728). Vroom (2008) schrijft hierover: *"Met het wegvallen van de onontkoombare religieuze autoriteiten staat ieder voor de taak zelf tot eigen overtuigingen te komen en de eigen levensbeschouwelijke identiteit te construeren."* (p. 574).

Van Ewijk (2014) heeft het over de plaatsgevende en de plaatszoekende samenleving. Voorheen was het nest waar je uit kwam, de zuil waar je in opgroeide, de kerk waar je toe behoorde bepalend voor de plek die je kreeg in de maatschappij. Dit in tegenstelling tot de huidige tijd waarbij, zoals reeds eerder aangegeven, je eigen leven een project is geworden waarbij je soms moet vechten om jezelf een eigen plek toe te bedelen.

De GKv heeft lange tijd, voor haar leden, haar autoriteit behouden. Nog steeds is zij voor veel van haar leden leidend in hoe tegen kerk en geloven aan te kijken. Daarbij is zich echter wel een toenemende diversiteit onder haar leden aan het ontwikkelen, wat sinds de jaren '90 steeds meer aan het oppervlak komt.

Tot voor die tijd was de GKv een behoorlijk uniform kerkverband. Wat onder andere ook zichtbaar was in bijvoorbeeld de kerkdiensten. Ongeacht waar men in het land op zondag een GKv binnenstapte, je kreeg een duidelijk herkenbare kerkdienst. De liturgie en de stevig bijbelse boodschap waren kenmerkend voor dit kerkverband.

Schaeffer et al. (2013) dragen hiervoor onder andere als aanleiding aan dat gemeenten zich op een verschillende manier begonnen te verhouden tot hun leefomgeving en hun context. Zij schrijven: *"In de gesecculariseerde Randstad kregen gemeenten met andere vragen te maken dan op de Veluwe of in het noorden van Nederland. In een stedelijke omgeving kwamen andere vragen naar voren dan in een dorp. Het verschil in plaatselijke context werd daardoor zichtbaar."* (p. 9). Niet alleen werd dit verschil zichtbaar tussen plaatselijke gemeenten maar ook tussen de gemeenteleden van de plaatselijke gemeente.

De toenemende diversiteit heeft er onder andere toe geleid dat er in 2003 en in 2007 nogmaals twee kerkscheuringen hebben plaatsgevonden. Daarnaast zijn er talloze gemeenteleden in de afgelopen jaren naar diverse andere kerken uitgewaaid. Daar waar eerder één redelijk uniform gereformeerd beeld heerste over wie God is en wat kerk (zijn) inhoudt, zijn daar inmiddels zeer veel verschillende ideeën en meningen over.

Deze paragraaf begon met dat men niet langer in één identiteitsbepalende gemeenschap verkeert maar zich begeeft in complexe netwerken.

De GKv is van oudsher te typeren als een gesloten en zware gemeenschap: je werd er niet zo maar lid van, het bepaalde je identiteit, en je kon je er ook niet zomaar los van maken. Dit zit diep geworteld in de cultuur van dit kerkverband. Het wij-zij gevoel ten opzichte van bijvoorbeeld andere kerken was altijd sterk aanwezig. Zij sprak over zichzelf als 'de ware kerk'.

Tot in de jaren '90 was er sprake van een gesecegreerde groep. De vrienden bevonden zich binnen dit kerkverband, school was met mensen van dit kerkverband en er werd getrouwd met leden van dit kerkverband. De plaatsgevende samenleving kreeg zo ook vorm binnen dit kerkverband. Dat dit niet langer de wenselijke cultuur is van haar leden blijkt onder andere uit het eerder aangehaalde onderzoeksrapport van De Jonge et al. (2014). Door merendeel van de ondervraagde leden wordt het als positief ervaren dat deze kerk vanuit een gesloten cultuur steeds meer de openheid zoekt. Men wil graag meer naar buiten gericht zijn, onder andere in het aanbieden van hulp en ondersteuning. Daarnaast is er de wens naar vernieuwing van hoe kerk en christen te zijn in deze tijd.

Treffend is in dit verband ook de beschouwing van Prof. Te Velde, welke hij onlangs bij zijn afscheidsrede op 26 juni 2015 deelde met het publiek. Hij ziet een kanteling, waarbij hij enerzijds

een groep mensen ziet (meestal boven de 40) die *"leven in de kerk en vandaar participeren in de samenleving"* en anderzijds een groep mensen (meestal onder de 40) die *"leven in de samenleving en vandaar participeren in een kerk"*.

Dat er niet langer sprake is van een traditionele zware gemeenschap blijkt ook uit het vraagstuk hoe om te gaan met afnemende betrokkenheid. In het rapport van De Jonge et al. (2014) blijkt 67,3% (n=33) van de ondervraagde leidinggevenden problemen te hebben met de afname van betrokkenheid. Hierbij werd aangegeven dat dit zich onder andere uit in het afnemen van financiële inkomsten, in het moeilijk kunnen bemensen van openstaande vrijwilligers-vacatures op leidinggevende posities en dat slechts een kleine groep binnen de plaatselijke gemeente actief is in de verschillende werkzaamheden.

De stuurlaanslag die ervaren wordt binnen de GKv heeft dus niet alleen te maken met haar zoektocht naar hoe aandeel te leveren in de participatiesamenleving en hoe om te gaan met ontkerkelijking. Het behelst ook hoe om te gaan met diverse sociologische processen die spanningen opleveren binnen dit kerkverband, omdat ze haaks staan op hoe dit kerkverband zich lange tijd geïncorporeerd heeft.

Verder beschrijven De Jonge et al. (2014) dat de grootste drijfveer voor die verschuiving van onderaf komt. Het onderzoek toont aan dat de beleidsmakers in de kerk goed weten wat er speelt in de kerkelijke gemeente, maar niet weten wat ze er aan moeten doen: *"Het lijkt erop dat kerkenraden zich op dit moment vooral bezighouden met regelingen en afspraken en regelingen die niet helpend zijn in de praktijk. Daar gaat de meeste tijd aan op, terwijl kerkenraden wel weten dat hun eigenlijke taak is: geestelijk leidinggeven en dus dat ze een visie en een doel nodig hebben. Wanneer mensen kritiek hebben op hun kerkenraad dan is dit ook meestal kritiek op het gebrek aan visie en het ontbreken van geestelijke leiding. Veel meer dan kritiek op inadequaat regelen van zaken."* (p. 36)

1.5 Probleemstelling

Het betreft hier een ambigu, een complex en meerduidelijk vraagstuk.

Eenzijds lijkt het beleidsdoel van de participatiesamenleving aan te sluiten bij de verschuiving van de GKv uit het private domein naar het publieke domein. Dit gaat gepaard met de wens naar een toenemende samenwerking met diverse organisaties en een meer open cultuur, binnen een van oudsher gesloten gemeenschap. Anderzijds heeft dit kerkverband te kampen met het proces van doorgaande ontkerkelijking, al dan wel of niet veroorzaakt door de-institutionalisering van religie. Ze wil naar buiten gericht zijn maar moet dit tegelijkertijd met een steeds kleinere massa aan gemeenteleden realiseren. Daarbij brengt de ontkerkelijking ook interne onrust met zich mee. De vrees bestaat dat er op den duur nauwelijks leden overblijven om plaatselijk het gemeenschapsleven blijvend vorm te geven. De urgentie om dingen te veranderen binnen dit kerkverband wordt door het merendeel wel gevoeld, echter de richting waarin die veranderingen vorm moeten krijgen is nog niet gevonden. De toegenomen diversiteit onder de leden van dit kerkverband maakt dat het vinden van een gepaste richting niet gemakkelijk is.

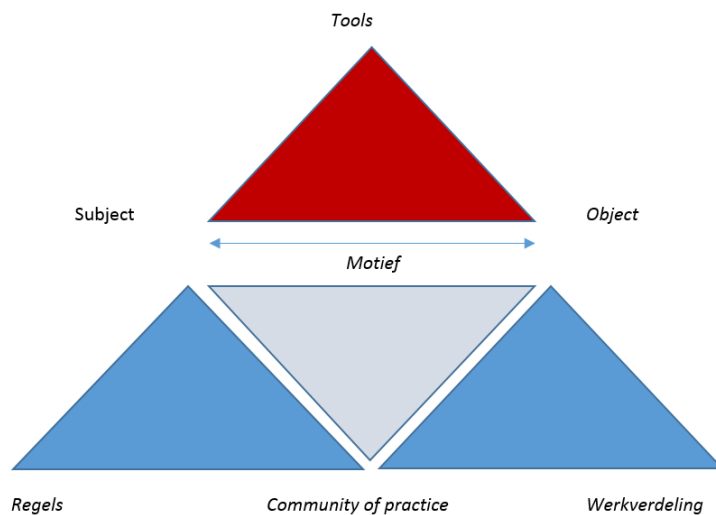
1.5.1 Tegenstellingen en spanningen in het activiteitssysteem van de GKv

Er zijn diverse tegenstellingen en spanningen ontstaan binnen het activiteitssysteem van de GKv. Het begrip activiteitssysteem is ontleend aan het boek 'Leren van innoveren' van Miedema & Stam (2008), waarin zij het activiteitssysteem van Engeström hanteren.

Met dit activiteitssysteem, zie Figuur 2, wordt inzichtelijk wat het doel (object) van een bepaald subject is en hoe zich dit vertaalt in instrumenten (activiteiten), regels, leergemeenschappen en werkverdeling. Wanneer er tegenstelling en spanningen ontstaan binnen de praktijk van dit

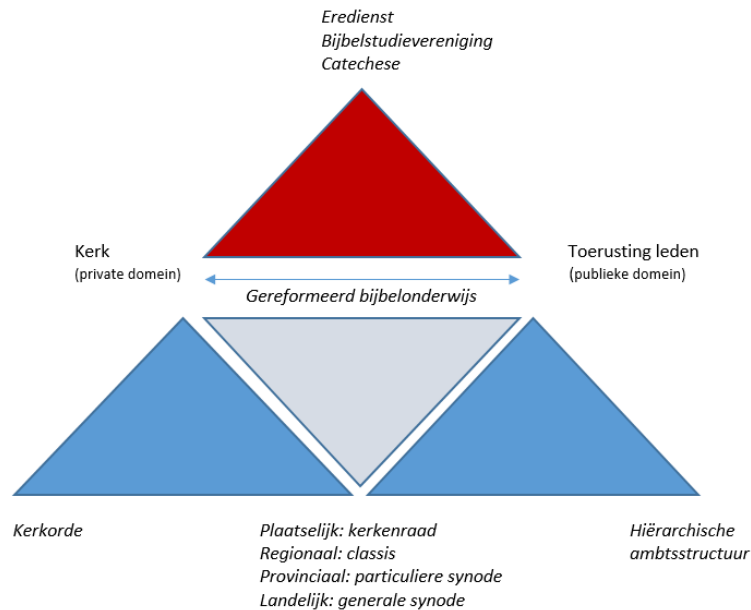
activiteitssysteem, en deze zo groot blijken dat ze binnen de huidige kaders niet kunnen worden opgelost, blijkt een transformatie van de praktijk noodzakelijk om tot een oplossing te komen. Wanneer die transformatie slaagt dan is er sprake van innovatie en expansief leren wat een objectverschuiving (een nieuw object van handelen) voortbrengt (p. 2).

Miedema & Stam (2008) geven aan dat wanneer de tegenstellingen van een activiteitssysteem zich in de praktijk gaan manifesteren in spanningen en dilemma's, individuele deelnemers kritiek beginnen te leveren en af gaan wijken van de gevestigde normen. Binnen de GKv blijkt dit ook op basis van bijvoorbeeld de onderzoeken van Slendebroek (2014) en De Jonge et al. (2014). Wanneer ingezet wordt op expansie van het activiteitssysteem kan dit leiden tot transformatie. Miedema & Stam (2008) schrijven hierover: *"Dit principe impliceert dat het Object van een activiteitssysteem op een kwalitatief nieuwe manier kan worden geconceptualiseerd, op basis waarvan het (collectieve) Subject het activiteitssysteem kan veranderen. Een expansieve transformatie is voltooid als het Object en het Motief van de activiteit zo zijn gereconceptualiseerd, dat er een radicaal wijdere horizon aan mogelijkheden is dan in de voorafgaande vorm van activiteit."*

Figuur 2

Binnen het activiteitssysteem van de GKv zijn er de afgelopen jaren diverse spanningen en tegenstellingen ontstaan. Alvorens hierop in te zoomen allereerst in Figuur 3 het activiteitssysteem, vanuit cultuur-historisch perspectief, van de GKv.

Figuur 3

Een overzicht van ontstane tegenstellingen, zonder de pretentie volledig te zijn, is de volgende:

Primaire tegenstelling

- * Christelijke samenleving versus gesecculariseerde samenleving;
- * Plaatsgevende samenleving versus plaatszoekende samenleving.

Secundaire tegenstelling

- * Kerkelijkheid versus ontkerkelijking;
- * Religie verbonden aan kerk versus de-institutionalisering van religie;
- * Verzorgende staat versus participatiesamenleving.

De cultuur-historische dimensie van deze theorie laat zien dat de urgentie tot objectverschuiving groot is, maar dat men zich in een double bind situatie bevindt. Het conflicteert dat men weet dat het oude niet meer voldoet maar men niet weet hoe het nieuwe eruit moet zien. Plaatselijk wordt er mee geëxperimenteerd, door in te spelen op de volgende spanningen:

- * Centraal georiënteerde kerk versus meer gecontextualiseerde kerk;
- * Naar binnen gerichte cultuur versus naar buiten gerichte cultuur;
- * Top-down versus bottom-up;
- * Aanwezige betrokkenheid van leden versus afnemende betrokkenheid van leden;
- * Getuigende gemeente versus dienende gemeente;
- * Samenwerking binnen het eigen kerkverband versus samenwerking met andere geloofsgemeenschappen en christelijke organisaties.

Deze experimenten dragen bij aan het expansief leren van dit activiteitssysteem. De opgedane plaatselijke ervaringen kunnen en worden productief ingezet in het licht van een objectverschuiving. Hierbij moet echter wel de kanttekening gemaakt worden dat er een ongelijktijdigheid is in de ontwikkelingen tussen de diverse plaatselijke kerken.

Hoofdstuk 2

Theoretische kaders voor het onderzoek

2.1 Inleidende samenvatting

Naast de theoretische kaders die in het voorgaande hoofdstuk beschreven zijn om het vraagstuk uit te leggen, zijn er aanvullend theoretische kaders van waaruit attenderende begrippen worden verleend voor dit onderzoek. Deze attenderende begrippen worden in dit hoofdstuk beschreven.

Al sinds de 19e eeuw wordt er door sociologen geschreven over de processen die zich voltrekken in de samenleving waarbij onder andere individualisering en de secularisatie rijkelijk worden beschreven en geanalyseerd. Daar waar vroeger de groep, het 'wij', het uitgangspunt was in doen en laten is mede door de opkomst van de rationalisering en de industrialisatie het individu, het 'ik', steeds meer centraal komen te staan. Daar waar vroeger God, als een bovennatuurlijke kracht, het leven voor een groot deel bepaalde, is het nu meer en meer aan de mensen om te bedenken en te kiezen. Het socialisatieproces van de mens anno nu is drastisch veranderd ten opzichte van de mens uit voorgaande eeuwen.

Sociologen, zoals Bauman, stellen dat mensen niet zonder gemeenschap kunnen. Toch verdwijnen veel gemeenschappen uit de samenleving of zijn ze aan grote veranderingen onderhevig. Zich thuis voelen, wat voorheen vorm kreeg binnen duidelijke vormen van gemeenschap, krijgt steeds vaker in nieuwe betrekkingen en onderlinge interactie vorm. Dat iemand zich thuis voelt is dan ook niet per definitie verbonden aan een specifieke plek.

2.2 Gemeenschap

2.2.1 Individualisering

Wat de term individualisering nu daadwerkelijk inhoudt, daarover zijn de meningen sterk verdeeld. Felling et al. (2000) onderscheiden vijf betekenissen van het begrip individualiteit:

- De-institutionalisering: verzwakte binding van het individu aan traditionele instituties;
- De-traditionalisering: afnemende steun voor traditionele opvattingen en waarden;
- Privatisering: afnemende betekenis van sociale collectiviteiten voor opvattingen en waarden van individuen;
- Fragmentering: afnemende onderlinge samenhang tussen opvattingen en waarden van individuen op verschillende levensgebieden;
- Heterogenisering: toenemend verschil in opvattingen tussen individuen.

Binnen zowel de politiek, als de samenleving, als de kerk wordt de individualisering vaak als een bedreiging aangehaald voor het onderling samen leven: mensen raken steeds meer op zichzelf gericht en zijn daardoor meer egocentrisch, asociaal en narcistisch. Het door Spangenberg en Lampert geschreven boek 'De grenzeloze generatie' (2009) is hier een geschikt voorbeeld van. De auteurs hebben weinig goeds te melden over de generatie jongeren die zijn geboren vanaf 1986 en opgroeien in een samenleving waarin individualisering leidend is.

Ondanks dat, blijken Nederlanders er in praktijk toch redelijk uniforme ideeën op na te houden en zich alsnog graag op te houden in collectieven.

De Beer (2004) haalt deze betekenissen zoals geformuleerd door Felling et al. (2000) dan ook finaal onderuit. De enige twee die overeind blijven als mogelijke aspecten van individualisering zijn privatisering (collectivering) en heterogenisering (pluriformering).

De pluriformeringsthesen en de decollectiveringsthesen als gecombineerde kenmerken van de individualisering in Nederland worden onderzocht in het boek 'Kiezen voor de kudde' van Duyvendak & Hurenkamp (2004). Waarbij onder de pluriformeringsthesen wordt verstaan dat Nederlanders steeds meer onderling verschillend gedrag vertonen en steeds meer verschillende meningen hebben. En onder de decollectiveringsthesen wordt verstaan dat Nederlanders zich steeds onafhankelijker gaan gedragen ten opzichte van groepen en sociale categorieën (p. 13).

Aan de hand van verschillende aspecten in de samenleving worden ook deze thesen door Duyvendak & Hurenkamp (2004) onderuit gehaald. Of het nu gaat om participatie in een vereniging, de verhouding ten opzichte van de kerk of de aanschaf van de nieuwe auto: Nederlanders blijken behoorlijk uniform! En in plaats van dat de Nederlander zich minder laat beïnvloeden door collectieve opvattingen en waarden, lijkt dit eerder te zijn toegenomen. Een verrassende uitkomst voor diegenen die heel wat ophangen aan de zogenaamde individualisering in Nederland.

2.2.2 Lichte en zware gemeenschap

In plaats van losgeslagen schapen óf een onzichtbaar schaap in de grote kudde is er sprake van meerdere kleine kuddes waar we deel van uit maken, zo stellen Duyvendak & Hurenkamp (2004). In dat kader spreken Duyvendak & Hurenkamp (2008) over zware en lichte gemeenschappen. Net als in voorgaande tijden maakt de Nederlander deel uit van een groep welke sturend is in de keuzes die men maakt. Men wil ook graag bij een groep horen. Echter de gemeenschap, zoals deze bestond, is aan verandering onderhevig. De zware gemeenschappen, waartoe men in tijden van bijvoorbeeld de verzuiling leefde, verliezen steeds meer vaste grond.

Volgens Duyvendak & Hurenkamp (2008) is een gemeenschap een groep mensen die iets deelt wat hen onderscheidt van een andere groep mensen. Wanneer je je als individu zonder ernstige gevolgen los kunt maken van deze groep dan betreft het een lichte gemeenschap. Wanneer je niet zomaar lid kunt worden van een groep en je je ook niet zonder serieuze gevolgen los kunt maken van deze groep, dan betreft het een zware gemeenschap.

2.2.3 Gemeinschaft en Gesellschaft

Het beeld van verschillende typen gemeenschappen zoals geschetst door o.a. Duyvendak & Hurenkamp (2004) is niet nieuw. Giddens (2013) haalt onder andere de theorie van Tönnies aan, een Duitse socioloog uit de 19e eeuw. Tönnies beargumenteerde het verdwijnen van de Gemeinschaft en het ontstaan van Gesellschaft. Hij stelde dat dit twee opeenvolgende grondvormen waren voor sociale verbondenheid.

De Gemeinschaft, een gemeenschap, wordt getypeerd als een hechte homogene groep die zich duidelijk onderscheidt van een andere groep. De levenshouding van de hiertoe behorende groepsleden wordt bepaald door tradities en gewoonten, waarbij het handelen verricht wordt ten dienste van de gemeenschap.

De Gemeinschaft werd vervangen door Gesellschaft. Dit onder invloed van toegenomen mobiliteit, communicatiemiddelen en arbeidsverdeling. Binnen de Gesellschaft wordt de onderlinge verbondenheid gecreëerd door middel van contracten en regels. In plaats van een homogene groep ontstonden er diverse nieuwe kleine(re) organisaties, nam de sociale controle af en kwam er meer ruimte voor de autonomie van de mens.

Volgens Tönnies is een voordeel van een Gesellschaft, ten opzichte van een Gemeinschaft, dat er meer ruimte is voor acceptatie bij grote sociale en culturele verschillen omdat er veel minder gedacht wordt in 'wij-en-zij'.

2.2.4 Bonding social capital en bridging social capital

In zijn boek 'Bowling alone' van Putnam (2000) onderscheidt hij twee typen van sociaal kapitaal, te weten Bonding social capital en Bridging social capital. Putnam (2000) stelt dat aansluiting bij georganiseerde verbanden steeds minder gebeurt.

Bij Bonding gaat het om een gevoel van verbondenheid binnen een bepaalde groep waarvan de basis een gedeelde afkomst is. Deze homogene groep heeft veelal een wantrouwende houding ten opzichte van de buitenwereld, wat leidt tot een 'wij tegen zij'.

Bij Bridging gaat het om een gevoel van verbondenheid tussen individuen met een verschillende achtergrond. Deze verbondenheid kan zich ook uiten in instrumenteel contact, waarbij het contact bijvoorbeeld informatief, kortstondig en/of oppervlakkig is. De toename van keuzevrijheid gaat ten koste van de cohesie. Tegelijk krijgt men wel een groter netwerk waar men uit kan putten wanneer nodig. Dit laatste wordt ook wel eens getypeerd als 'the strenght of weak ties'.

2.3 Het thuisgevoel

In zijn boekje 'The politics of home' bespreekt Duyvendak (2011) het recht om ergens bij te horen en het vermogen om je thuis te voelen. Door het wegvallen van verschillende gemeenschappen en het ontbreken van een samenleving die je een plaats toekent, zoals Van Ewijk (2014) dat beschrijft, is het niet voor iedereen even gemakkelijk om zich heden ten dage thuis te voelen. Hij geeft aan dat dit 'thuisgevoel' onder druk staat door de verder opkomende mobiliteit van goederen, informatie en mensen in het kader van de globalisering.

Diverse literatuur vanuit de psychologie geeft aan dat het voor de mens belangrijk is dat hij/zij zich ergens thuis voelt. Dit geeft een stabiele basis. Dit 'thuis voelen', zo schrijft Duyvendak (2011), ontstaat in relatie met anderen. Duyvendak (2011) benoemt op basis van diverse studies, de volgende elementen van 'Thuis' (p. 38):

- Familiarity: bekend zijn met de plek;
- Haven: een veilige en enigszins voorspelbare plek;
- Heaven: een plek waar het individu te midden van een collectief zich kan ontwikkelen.

Het woord 'plek' in de bovenstaande beschrijvingen is een breed interpreteerbare term. Met 'plek' kan bijvoorbeeld bedoeld worden op een nostalgische abstractie van hoe het vroeger was, en waar men weer naar terug verlangt. En met 'plek' kan ook heel concreet bijvoorbeeld de Starbucks worden bedoeld, die wereldwijd verspreid is en een thuisgevoel kan geven aan globetrotters. Duyvendak (2011) onderscheidt vier strategieën voor het thuisgevoel (p. 15), zoals afgebeeld in onderstaand figuur, Figuur 4.

Table 2.1 Reproduction of Table 1.2 Strategies to feel at home in a mobile world

	Mobility seen negatively	Mobility seen positively
Generic places	1. People lost in space: No strategies available	2. Chronically mobile: The hotel chain strategy
Particular places	3. Defensive localists: My house is my home strategy	4. Elective belongers: The mobile home strategy

Figuur 4

Eenzijds maakt hij onderscheid tussen mensen die gevolgen van de globalisering (de toenemende mobiliteit van mensen, goederen en informatie) als negatief en als positief ervaren. Anderzijds maakt hij onderscheid tussen mensen waarvoor een specifieke plek niet bijdraagt aan een thuisgevoel (generic places) en mensen waarvoor dit wel geldt (particular places).

Bij de strategie van cel 1, in Figuur 4, voelen mensen zich verloren in de wereld. Ze hebben een onvermogen om zich thuis te kunnen voelen in een wereld waarin zo veel veranderd is en naar hun beleving weinig vertrouwde plekken zijn overgebleven. Zij hebben geen strategie (meer) om zich thuis te voelen.

Bij de strategie van cel 2, in Figuur 4, voelen mensen niet de noodzaak om zich aan een specifieke 'thuis'-plek te hechten. Daarin zijn zij anders dan de mensen met de andere strategieën. Het thuisgevoel hangt niet aan een thuisplek. Wat bepaalt of ze zich thuis voelen is de aanwezigheid van een wereldketen als Mercure Hotels of Starbucks.

Bij de strategie van cel 3, in Figuur 4, zijn de mensen noodzakelijkerwijs meer waarde gaan hechten aan hun specifieke thuisplek. Zij richten zich volledig op hun eigen thuisomgeving uit angst of afweer tegen de globalisering.

Bij de strategie van cel 4, in Figuur 4, zijn de mensen meer waarde gaan hechten aan hun specifieke thuisplek omdat ze daar voor gekozen hebben. Ze richten zich op een bepaalde plek als leefstijl en/of als onderdeel van hun identiteit.

Duyvendak (2011) schrijft over 'thick' en 'thin' als uitingsvormen van plaatsen en hechting. Bij thuis als een 'thick place' is dit een te onderscheiden, specifieke plaats waaraan je bent gebonden. Thuis als een 'thin place' is net als bij de mensen van cel 2. niet verbonden aan een plaats. Bij deze mensen is er dan ook sprake van 'thin attachment', een meer oppervlakkig en vluchtige manier van hechten aan goederen en plaatsen.

2.4 Geloofsgemeenschappen

2.4.1 Secularisatie

In hoofdstuk 1 werd reeds genoemd dat individualisering en secularisatie vaak samen genoemd worden, daar waar het religieuze instituten en geloofsgemeenschappen betreft. Voorheen was de kerk je gemeenschap, en dus de christelijke identiteit de bron van je opvattingen en waarden. Dit kwam onder druk te staan door de opkomende rationaliteit en de verzorgingsstaat. In de moderne tijd met al haar ontwikkelingen waren langzaamaan de kerk en God niet langer meer perse nodig. Het christelijk geloof en de kerk raakten in de afgelopen eeuw hun invloed zowel op landelijk als op individueel niveau rap kwijt.

Onder sociologen wordt veel debat gevoerd of er wel sprake is van secularisatie. Want wat is het ijkpunt om te bepalen of daar daadwerkelijk sprake van is? Is dat de afname van traditionele religievormen als bevestiging van secularisatie of betreft dat bijvoorbeeld ook de zelfspiritualiteit waarover De Hart (2014) schrijft in het kader van de-institutionalisering van religie als ontkenning van secularisatie?

Giddens (2013) omschrijft secularisatie als volgt: *"Secularization in sociological debates is the process or processes through which religion gradually loses its influence over various spheres of social life."* (p. 728).

Hij benoemt hierbij drie dimensies:

- De mate van deelname aan religieuze organisaties;
- De mate van sociale invloed, rijkdom en gezag van religieuze organisaties;
- De mate van religiositeit (scala aan overtuigingen en waarden).

Eerste dimensie: ontkerkelijking

De mate van deelname aan religieuze organisaties is afgenomen. In de tijd van de ontzuiling en de opkomst van de verzorgingsstaat hebben veel mensen de weg uit de kerk gevonden. De Hart (2014) toont aan dat voor 1971 nog 75% van de Nederlanders lid was van een kerk en dat dit in 2012 was teruggelopen tot 30%. Vermeer (2013) schrijft hierover dat de betrokkenheid bij een geloofsgemeenschap uiteindelijk is verworpen van een sociale verplichting tot een individuele keuze (p. 381). Waar voorheen de zuil garant stond voor vastigheid van religieuze identiteit, komt het er in de tijd van de ontzuiling op aan om persoonlijk je identiteit vorm te geven.

Tweede dimensie: kerk naar de marge

De mate van sociale invloed, rijkdom en gezag van religieuze organisaties is ook afgenomen. De affaires rondom het seksueel misbruik in de Rooms Katholieke kerk hebben het algehele imago van de kerken geen goed gedaan.

Mede door de ontkerkelijking van de afgelopen jaren komt er beduidend minder geld binnen bij kerken en religieuze organisaties waardoor er al menig kerkgebouw verkocht moest worden.

Derde dimensie: de-institutionalisering van religie

Ondanks de grote leegloop van kerken typeert toch ongeveer de helft van de Nederlanders zich als religieus. De Hart (2014) toont aan dat de groep die zichzelf als religieus beschouwt maar dat niet verbindt aan een religieuze organisatie, in de afgelopen 30 jaar met twee derde is toegenomen. Deze tendens wordt de de-institutionalisering van religie genoemd.

Als definitie van de-institutionalisering hanteer ik die zoals beschreven door Duyvendak, Bouw, Gërkhani en Velthuis (2013): "*Het zwakker worden en uiteindelijk verdwijnen van de regulerende of normerende werking van een institutie of organisatie.*" (p. 20)

Voor jongeren lijkt de de-institutionalisering van religie extra sterk op te gaan. Een onderzoek als dat van Van Dijk-Groeneboer (2013) toont aan dat jongeren wel (willen) geloven, maar dat de helft van de ondervraagde jongeren dit los ziet van het actief participeren in een religieus instituut. Het eerder aangehaalde onderzoek van De Hart (2014) toont dit overigens ook, maar constateert daarbij een uitzondering voor de jongeren van de Protestantse kerken. Bij deze groep ziet hij juist een revitalisering van de traditionele christelijke geloofstraditie. Zo schrijft hij: "We vonden aanwijzingen dat in elk geval de protestantse kerkelijke jeugd zich juist in de richting van meer kerkelijke deelname en sterkere gerichtheid op kerkelijke voorschriften aan het ontwikkelen is." (p. 69). De Hart (2014) ziet als mogelijke oorzaak hiervan het zoeken van zekerheid en stabiliteit in onrustige tijden (pp. 90-91). Dit ligt ook in het verlengde van wat Beck, aldus Giddens (2013), en Boutellier (2011) aangeven. Zij stellen beiden dat een complexe en onzekere maatschappij leidt tot onrust en ontevredenheid waardoor mensen op zoek gaan naar gemeenschappen waar ze veiligheid ervaren.

Hoofdstuk 3

Onderzoeksopzet

3.1 Inleidende samenvatting

De GKv zoekt naar richting voor de toekomst, waarbij ze toenemend wilt bijdragen aan de participatiesamenleving en tegelijkertijd worstelt met de afname van kerkleden. De kerk als gemeenschap lijkt minder in trek, maar wel blijven mensen op zoek naar een plek waar ze, in interactie met anderen, thuis kunnen zijn.

Middels praktijkgericht onderzoek wordt er inzicht verkregen in wat jongvolwassen kerkleden nodig hebben om zich (beter) thuis te voelen in de GKv. Aan de hand van deze inzichten worden tegenstellingen ten aanzien van het huidige activiteitssysteem van deze GKv expliciet gemaakt en wordt er een richting voorgesteld voor de reeds aanwezige verschuiving binnen dit activiteitssysteem.

Dit beoogde onderzoek is een praktijkgericht onderzoek, met als invalshoek het kritisch-emancipatorisch paradigma. Dit ontwerponderzoek is gericht op innovatie binnen de specifieke context van GKv de Westerkerk en bestaat uit actie en reflectie. De uitkomst van dit praktijkgerichte onderzoek is direct relevant voor de praktijk en wordt actief geïmplementeerd. Het onderzoek vindt plaats op basis van individuele interviews en een bijeenkomst met de focusgroep. Daarmee wordt naar boven gehaald wat het thuisgevoel van het jongvolwassen gemeentelid in GKv de Westerkerk bevordert. Deze uitkomsten worden vastgelegd in conclusies en aanbevelingen die in deze thesis worden vastgelegd.

Daarmee is het onderzoekstraject afgerond maar is het effect van de interventie (dit onderzoek) niet klaar. De beleidsmakers van GKv de Westerkerk hebben, reeds op voorhand, hun intentie uitgesproken om aan de slag te gaan met de conclusies en aanbevelingen. Daarbij blijft de onderzoeker deel uit maken van de praktijk waardoor hier ook blijvend toe kan worden aangespoord.

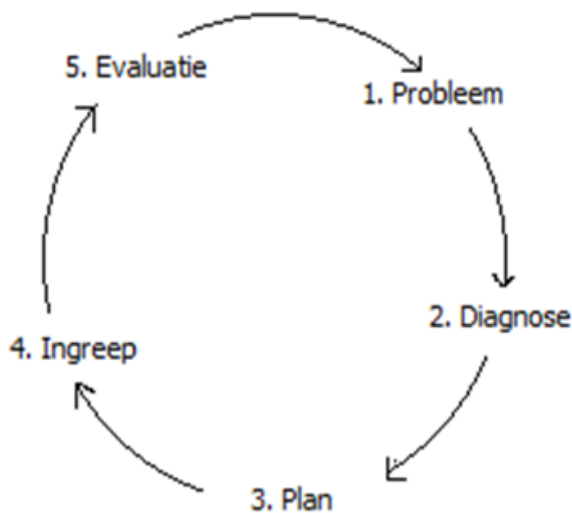
Gezien het contextgebonden aspect van dit onderzoek is het slechts beperkt generaliseerbaar. Ondanks dat zijn er relevante elementen uit dit onderzoek te halen voor anderen kerken binnen dit kerkverband.

3.2 Het vraagstuk binnen de regulatieve cyclus van Van Strien

De Lange, Schuman & Montesano Montessori (2011) reiken de regulatieve cyclus van Van Strien aan. Deze regulatieve cyclus vertrekt vanuit het handelen van de professional. Hierbij staat het praktijkvraagstuk centraal, met als doel het handelen te veranderen en/of te verbeteren (p. 40). Zoals in Figuur 5 valt te bezien kent de regulatieve cyclus een aantal verschillende fasen die elkaar opvolgen: probleem -> diagnose -> plan -> ingreep -> evaluatie.

Het handelen van de onderzoeker binnen deze cyclus wordt gekenmerkt door tussentijdse reflexieve pauzes. Hoofdstuk 6 gaat daar op in.

Het in dit onderzoek aan te pakken vraagstuk start bij het omschrijven van het probleem en eindigt bij het ontwikkelen van een plan, welke door gesproken wordt met de beleidsmakers.

Figuur 5

3.2.1 Probleem

Er zijn tegenstellingen ontstaan in het activiteitssysteem van de GKv. Dit leidt tot diverse spanningen. Binnen dit kerkverband is men zich bewust van de noodzaak van veranderingen. Echter hoe deze vorm te geven daarover is nog grote onduidelijkheid.

3.2.2 Diagnose

De diagnose voor het onderzoek luidt dat het cultuur-historisch activiteitssysteem van de GKv onder spanning staat en dat er een nieuw activiteitssysteem ontwikkeld moet worden. Bij jongvolwassenen, van één plaatselijke GKv, wordt te rade gegaan hoe hun thuisgevoel versterkt kan worden. Daarmee wordt gepeild hoe een objectverschuiving er vanuit hun perspectief uit kan zien, door hen te bevragen op welke motieven en doelen zij noemen.

3.2.3 Plan

Op basis van de individuele interviews en de focusgroep met de jongvolwassenen wordt in kaart gebracht welke veranderingen zij wenselijk achten om hun thuisgevoel te versterken. Dit zal leiden tot aanbevelingen voor de beleidsmakers van deze plaatselijke GKv, welke met hen ook besproken zullen worden. Deze fase binnen de cirkel zal niet helemaal afgemaakt worden in verband met de rol van de onderzoeker (adviseur). De intentie van de beleidsmakers is wel om hier daadwerkelijk mee aan de slag te gaan.

3.3 Doel

Het doel voor dit onderzoek is:

Inzicht verkrijgen in wat jongvolwassen kerkleden nodig hebben om zich (beter) thuis te voelen in de GKv. Aan de hand van deze inzichten worden tegenstellingen ten aanzien van het huidige activiteitssysteem van deze GKv expliciet gemaakt en wordt er een richting voorgesteld voor de reeds aanwezige verschuiving binnen dit activiteitssysteem.

3.4 Vraagstelling

3.4.1 Centrale vraag

De centrale vraag binnen dit onderzoek is:

Welke veranderingen binnen de Gereformeerde Kerk vrijgemaakt in Amersfoort-West bevorderen het thuisgevoel van het jongvolwassen gemeentelid?

3.4.2 Deelvragen

De volgende drie deelvragen worden beantwoord:

- a. Voelt het jongvolwassen gemeentelid zich thuis in de Westerkerk?
- b. Wat maakt dat het jongvolwassen gemeentelid zich wel/niet thuis voelt in de Westerkerk?
- c. Welke maatregelen vindt het jongvolwassen gemeentelid nodig om dit thuisgevoel te versterken?

Om de centrale vraag van dit onderzoek te kunnen beantwoorden is het startpunt eerst te kijken naar de huidige situatie. Met het antwoord op de eerste twee deelvragen wordt dit in kaart gebracht. Met het antwoord op de derde deelvraag kunnen er concrete zaken worden benoemd waarmee het thuisgevoel wordt bevorderd.

3.5 Verantwoording context

Het onderzoek wordt uitgevoerd in de plaatselijke gemeente van Amersfoort-West, de zogeheten 'Westerkerk' (vanaf hier genoemd als 'de Westerkerk'). De Westerkerk is een gemeente van circa 780 leden, waarvan er circa 70 in de leeftijdscategorie van 19-25 jaar zitten.

De Gereformeerde Kerken in Amersfoort zijn te typeren als gemiddeld in ontwikkelingen en identiteit. De grootstedelijke gemeenten lopen in ontwikkelingen voorop en de plattelandsgemeenten ontwikkelen zich doorsnee genomen wat langzamer. De Gereformeerde Kerken in Amersfoort lijken hier tussen in te zitten.

Zoals uitgebreider is beschreven in paragraaf 4.10.3 is de externe validiteit van dit onderzoek dan ook laag. Desondanks kan zij zeker behulpzaam zijn bij richting bepaling voor kerken in kleinstedelijke en, op langere termijn, plattelandsgebieden omdat het aannemelijk is te denken dat Westerkerk op deze kerken vooruit loopt.

3.6 Verantwoording doelgroep

De respondenten in dit onderzoek betreffen jongvolwassen leden van de Gereformeerde Kerk van Amersfoort-West in de leeftijd van 19-25 jaar.

De doelgroep is gekozen op basis van meerdere factoren, namelijk:

- Uit de onderzoeken van De Hart (2014) en Van Dijk-Groeneboer (2013) blijkt dat jongeren op kop lopen wat de-institutionalisering betreft.
- Wat betreft de ondergrens is er rekening gehouden met kennis vanuit de ontwikkelingspsychologie. In het kader van de bruikbaarheid van de output van dit onderzoek is het belangrijk dat er al een wat meer volwassen identiteit is ontwikkeld bij de jongvolwassenen. De jongvolwassene wordt geacht voor zich zelf na te hebben gedacht over geloven en kerk en de rol van beide in zijn/haar eigen leven alvorens iets te kunnen zeggen over verbeteringen die een mogelijke richting voor de toekomst kunnen wijzen.

Slot & Van Aken (2014) schrijven dat als onderdeel van de adolescentie de jongere zich moet losmaken van de ouders en een eigen volwassen identiteit moet ontwikkelen. De late adolescentie fase ligt tussen de 19 en de 22, waarbij zij wel opmerken dat de ontwikkeling van de eigen volwassen identiteit vaak pas rond het 25^e levensjaar is afgerond.

- Wat de bovengrens betreft lijkt het op basis van de ontwikkelingspsychologie meer aannemelijk om jongvolwassenen vanaf 25 jaar als doelgroep te bepalen.

Echter in hoofdstuk 1 is reeds aangestipt dat de leden van de Pragmatische generatie (geboren voor 1990) een heel eigen geluid heeft.

Aangezien het hier slechts een klein onderzoek betreft is er gekozen voor een zo homogeen mogelijke groep, ook wat generatie betreft, om daarmee de representativiteit te verhogen.

3.7 Methoden

Het probleem is dat er spanningen zijn ontstaan in het activiteitssysteem. De diagnose is er dat er een nieuw activiteitssysteem ontwikkeld moet worden. Het is vooraf niet te voorspellen wat de uitkomsten van dit onderzoek zijn. Mede om die reden is er gekozen voor het afnemen van zestien individueel semigestructureerde interviews. Na een eerste analyse van deze interviews volgt er een bijeenkomst met de focusgroep, welke bestaat uit de respondenten die deelnemen aan de individuele interviews.

3.7.1 Semigestructureerd interview

Verantwoording methode

Door middel van de interviews worden de respondenten bevraagd op hun thuisgevoel binnen de Westerkerk. Hierbij komt aan bod welke betekenis zij verlenen aan kerk, in het algemeen, en aan De Westerkerk. En hoe hun thuisgevoel in de Westerkerk verbeterd kan worden.

Dit ligt direct in het verlengde van wat De Lange et al. (2011) schrijven, namelijk dat het interview een effectieve onderzoeksmethode is om te weten te komen wat de respondent als betekenis geeft aan zijn omgeving en hoe hij/zij daarin tot handelen komt (p. 168).

Voor dit deel van het onderzoek is er gekozen voor semigestructureerd interviews. Bryman (2008) geeft aan dat dit goed mogelijk is binnen een onderzoek waar een duidelijke focus is van waar het om moet gaan. Bij een semigestructureerd interview hanteert de interviewer een script, een gesprekspapier, waar gesprekspunten en/of een aantal vragen in zijn opgenomen. Deze punten en/of vragen zijn niet volledig, zoals bijvoorbeeld bij een gestructureerd interview, maar geven richting aan wat er in elk geval behandeld wordt.

Dit script past in het zogeheten 'Boommodel' zoals Evers (2007) dit beschrijft. De takken van de boom bevatten verschillende thema's waarmee uiteindelijk de centrale vraag kan worden beantwoord. In het geval van dit onderzoek zijn dat: geloven, kerk en het (verbeteren van het) thuis voelen in de Westerkerk.

Deze driedeling is voortgekomen uit de onderliggende onderzoeken en theorie zoals in de eerste twee hoofdstukken beschreven. Vanuit de onderzoeken blijkt dat men nog wel gelooft, maar dit niet noodzakelijk verbindt aan (de activiteiten van) een religieus instituut.

Door de respondenten te bevragen op hun geloof en hun betekenisverlening bij het begrip kerk wordt er allereerst toegang verkregen tot de mentale modellen van waaruit zij spreken. De manier waarop iemand gelooft, bijvoorbeeld welk godsbeeld de respondent heeft of in hoeverre het geloof van de respondent zijn/haar leefstijl beïnvloedt, kan van invloed zijn op het thuisgevoel binnen de Westerkerk.

Vanuit de eerste twee takken wordt er specifiek doorgesproken over de Westerkerk, óf en hóe de respondent zich daar thuis voelt en wat de respondent nodig heeft om zich (beter) thuis te kunnen voelen. Het gesprekspapier dat in de interviews wordt gebruikt is opgenomen in Bijlage I.

Samenstelling respondenten

Er worden zestien individuele interviews afgenomen. Voor de selectie van deze zestien respondenten wordt er gebruik gemaakt van twee selectiemethoden.

De eerste acht respondenten worden semi willekeurig geselecteerd op basis van een systematische steekproef. De alfabetische namenlijst van de jongvolwassen gemeentelieden binnen deze leeftijdscategorie, zeventig namen in totaal, wordt gedeeld door acht. Dit is het aantal van de eerst geselecteerde respondenten. Het antwoord uit die som, afgerond naar beneden, bepaalt dat elke achtste jongvolwassene van die lijst benaderd wordt voor deelname aan een individueel interview. Aan deze eerste acht respondenten wordt vervolgens een naam gevraagd van een jongvolwassen gemeentelid, waarvan de respondent denkt dat hij/zij er een totaal andere mening op na houdt over het onderzoeksthema. Dit wordt gekoppeld aan de vraag of men zich wel of niet thuis voelt. Bij de andere acht respondenten is dan ook sprake van een sneeuwbalsteekproef. Voor deze tweeledige manier van selecteren is gekozen om een zo groot mogelijk variatiedekkende generaliseerbaarheid te realiseren. Hierover meer in paragraaf 4.10.

Wijze van analyseren

Voor het analyseren van de semigestructureerde interviews, welke op band worden opgenomen en worden getranscribeerd, wordt gebruik gemaakt van MAXQDA.

De analyse zal bestaan uit drie stadia van coderen. De Lange et al. (2011) leggen deze term uit als 'categorieën ontwerpen' (p. 208). Zij parafraseren Boeije in het onderscheiden van de drie stadia: Open coderen: het spontaan vastleggen van begrippen of categorieën die in de interviews worden waargenomen;

Axiaal coderen: de verschillende begrippen en categorieën worden geclusterd en in volgorde worden gezet van belangrijke en meer ondergeschikte onderwerpen:

Selectief coderen: de kerncategorieën worden benoemd, die het geheel grotendeels dekken.

3.7.2 Focusgroep

Verantwoording

De focusgroep krijgt de resultaten voorgelegd vanuit de interviews. Naast validatie van de resultaten wordt er doorgesproken over de betekenis van de antwoorden op de vraag wat men nodig heeft om zich beter thuis te kunnen voelen. Daarmee wordt toegewerkt aan het productief en collectief maken van de individuele verhalen, om toe te werken naar een collectieve betekenisverlening. De Lange et al. (2011) parafraseren Litoselliti wanneer ze schrijven dat de focusgroep primair als instrument kan worden ingezet om informatie te verzamelen waaruit data kan worden gehaald die belangrijk is om een bepaalde onderzoeksvraag te beantwoorden (p. 180). Dat is wat er met de focusgroep wordt beoogd.

Samenstelling focusgroep

De focusgroep bestaat uit de respondenten van de individuele interviews.

De Lange et al. (2011) schrijven dat homogeniteit in de focusgroep veelal wenselijk is. In dit geval is de gezamenlijkheid het deelnemen aan de interviews, de leeftijdscategorie en het lid zijn van de Westerkerk. Wat betreft de inhoud van de antwoorden uit de interviews is het de verwachting dat er slechts tot op zekere hoogte sprake is van homogeniteit (dit in verband met de selectie middels een sneeuwbalsteekproef). Toch wordt er voor de focusgroep gekozen en niet voor het

groepsinterview, omdat er gezocht wordt naar de diepte van de antwoorden om daarin gezamenlijk tot betekenisverlening te kunnen komen.

De omvang van de groep is groot. Evers (2007) geeft een concrete richtlijn qua grootte van een focusgroep. Zij spreekt van 6 tot 10 mensen (p. 115). Ook Bryman (2008) haalt verschillende auteurs waarbij de omvang varieert van 3 tot 10 (p. 478).

Ondanks de overweging om de groep in tweeën te splitsen en zodoende twee focusgroepen te creëren is er toch besloten om alle 16 respondenten in één groep te plaatsen. Op die manier is de onderlinge uitwisseling en betekenisverlening het grootst en het meest representatief voor deze groep in zijn totaliteit. Wel zal bij een onderdeel van de bijeenkomst met de focusgroep de groep in tweeën worden gesplitst, om te zorgen dat iedereen aan het woord komt en actief betrokken kan worden in het gesprek. De terugkoppeling daarna en plenaire mogelijkheid tot reageren brengt het gesprek en de uitkomsten weer terug bij de hele groep.

Wijze van analyseren

Tijdens de bijeenkomst met de focusgroep wordt er een geluidsopname gemaakt. Deze opname wordt als geheugensteun gebruikt bij de uitwerking na de bijeenkomsten.

Tijdens de bijeenkomst worden er aantekeningen gemaakt. Hiervoor is het nodig dat er een assistent aanwezig is welke de aantekeningen maakt. Deze ter plekke gemaakte aantekeningen zijn leidraad bij de analyse.

In een document van het Centraal Begeleidings Orgaan (2004) wordt een handreiking geboden om te komen tot een analyse. Die bestaat uit vier stappen:

Selecteren: het materiaal, de antwoorden, dat direct te maken heeft met de sleutelvragen is input voor het verslag en het onderzoek. Het resterende materiaal mag weg. Het doel van het onderzoek bepaalt welke uitspraken worden opgenomen in de rapportage.

Rubriceren: de overgebleven informatie wordt gerubriceerd in logische rubrieken. Deze hangen af van het onderwerp en de verzamelde informatie.

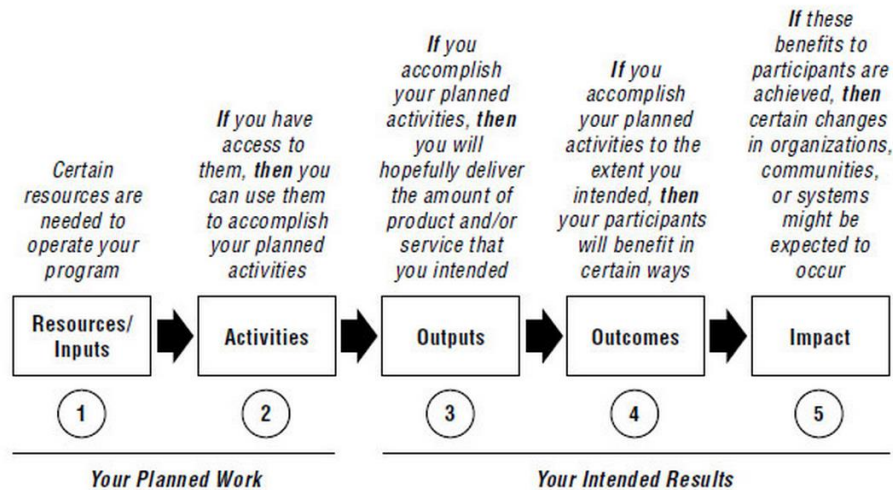
Rangschikken: de rubrieken worden in een logische volgorde geplaatst, waarbij het kan zijn dat er nog een rubriek aan wordt toegevoegd of juist twee rubrieken worden samengevoegd. Per rubriek worden de verschillende gegevens uit dit deel van het onderzoek toegevoegd.

Controleren: met de centrale vraag op het netvlies wordt er nog eens kritisch naar de analyse gekeken. Geeft de informatie antwoord op vragen?

Deze methode zal worden toegepast op de analyse van de gegevens van de focusgroep.

3.8 Resultaten

Kellogg (2004) reikt het 'basic logic model' aan, zie Figuur 6, dat inzichtelijk maakt welke activiteiten een beoogde verandering kunnen bewerken, met wat als resultaat. Het geplande werk (zie Figuur 6 worden benoemd bij 1 en 2, is beschreven in de totaliteit van dit onderzoeksontwerp. De verwachte resultaten staan hier opvolgend beschreven op volgorde van het figuur.

Figuur 6

3.8.1 Outputs

De outputs zijn de direct meetbare resultaten van dit onderzoek. Dit zijn de concrete resultaten van de individuele interviews en de focusgroep, van of men zich thuis voelt en welke eenduidige ideeën de jongvolwassenen aanreiken om dit thuisgevoel te verbeteren, zoals vastgelegd in deze thesis.

Deze thesis valt te bezien als een halffabriek, een term die Zouridis (2013) hanteert. Het rapport is geen eindproduct. Het mag leiden tot verdere reflectie binnen de praktijk. Het is immers een interventie (p. 163). Zouridis (2013) beschrijft hierbij dat dit eisen stelt aan de rapportages, omdat deze niet primair moeten worden ingericht op het verschaffen van zekerheid of het trekken van 'eindconclusies', maar op het scherp en uitnodigend formuleren van inzichten die uit het onderzoek komen.

3.8.2 Outcome

De verwachting is dat de resultaten en conclusies van het onderzoek leiden tot verdere reflectie én verandering binnen de praktijk. De onderzoeker draagt daar concreet aan bij door het beleggen van een bijeenkomst met een team van beleidsmakers van de Westerkerk en een aantal respondenten na afronding van het onderzoekstraject. Tijdens deze bijeenkomst worden de resultaten besproken en wordt er specifiek gesproken over doorvoering van aanbevelingen. De beleidsmakers hebben voorafgaand aan het onderzoek aangegeven de duidelijke relevantie ervan in te zien en de intentie te hebben om daadwerkelijk aan de slag te gaan met conclusies en aanbevelingen.

3.8.3 Impact

Smid & Rouwette (2009) benadrukken dat het direct meten van de effecten van een interventie vaak maar een beperkte waarde heeft. Dit is goed om in ogenschouw te nemen, daar waar het de impact van dit onderzoek betreft.

Uiteindelijk beoogt het onderzoek bij te dragen aan een verschuiving in het activiteitssysteem van de GKv Amersfoort-West waardoor het thuisgevoel van de jongvolwassenen toe neemt. De impact die daarmee wordt beoogd is dat de doorgaande de-institutionalisering van religie stagneert en de Westerkerk ook in de toekomst grootschalig kan bijdragen aan de participatiesamenleving.

3.9 Onderzoeksparadigma

Dit onderzoek vindt zijn invalshoek in het kritisch-emancipatorisch paradigma.

Het kritisch-emancipatorisch paradigma, zo beschrijven De Lange et al. (2011), heeft als doel kennis te verwerven om (verborgen) machtsstructuren bloot te leggen om daarmee de weg vrij te maken voor het bevorderen van individuele en maatschappelijke vrijheid alsmede de emancipatie van minderheden of gemarginaliseerde groepen (p. 47).

De individuele interviews als wel het gesprek met de focusgroep bieden een reflectie op het huidige handelen om zodoende de praxis van de Gereformeerde Kerk te beïnvloeden, waarmee de huidige status quo –zoals De Lange et al. (2011) schrijven- kritisch wordt bevraagd. De jongvolwassenen krijgen stem om onder andere een kerk verlatende beweging onder jongvolwassenen te veranderen. Daarbij is er vanuit de beleidsmakers (de 'machtshouders') de intentie uitgesproken om de uitkomsten serieus te nemen en hier mee aan de slag te willen gaan.

Het betreft hier een vraag naar welke vernieuwing de GKv Amersfoort-West zal gaan toepassen om het thuisgevoel van de twintiger te bevorderen. Die vraagstelling is waarden geladen en gericht op innovatie. Ook dat maakt dat het een vraagstelling binnen het kritisch-emancipatorische paradigma betreft.

Verder betreft het onderzoek een praktisch probleem, is het contextspecifiek, procesgeïntereerd, overbrugt het een kloof tussen theorie en praktijk en beoogt het nieuwe inzichten die kunnen helpen activiteiten te onderbouwen om te komen tot een meer gewenste situatie. Deze kenmerken verbinden De Lange et al. (2011) aan het kritisch-emancipatorische paradigma.

3.10 Onderzoeksstrategie

Het betreft hier een ontwerponderzoek, waarin praktijk en theorie gecombineerd worden. Er is een praktijkprobleem vastgesteld, zoals beschreven in §3.2.2. In deze onderzoeksfase wordt er vastgesteld wat precies het probleem is en op grond daarvan wordt een oplossing, een plan, aangereikt. De Lange et al. (2011) geven aan dat een ontwerponderzoek een direct bruikbaar product oplevert dat aantoonbaar bijdraagt aan de verbetering van de beroepspraktijk. Dit kan een methode, een werkwijze of andersoortig product zijn (p. 122). Concreet te realiseren is als output het advies aan de Westerkerk om een concrete objectverschuiving te overwegen in het activiteitssysteem van GKv Amersfoort-West met aansturing op hopelijk de impact dat dit ook daadwerkelijk tot verschuiving leidt. Dat de output slechts een advies is voor het overnemen van de gepresenteerde activiteiten heeft te maken met de rol van de onderzoeker in dit onderzoek. Hierover in paragraaf 4.11 en hoofdstuk 7 meer.

3.11 Criteria praktijkgericht onderzoek

3.11.1 Betrouwbaarheid

In deze thesis wordt het onderzoek zo gedetailleerd mogelijk uitgewerkt en omschreven, zodat deze op een willekeurig ander moment door een andere onderzoeker kan worden uitgevoerd met een soortgelijke uitkomst. Zoals Van Aken & Andriessen (2011) dit aangeven: het onderzoek moet navolgbaar zijn (p. 216).

3.11.2 Interne validiteit

Om het doel van dit onderzoek te realiseren wordt er gewerkt met individuele interviews en een focusgroep, welke inzichtelijk en verantwoord zijn in deze thesis. De vragen die gehanteerd worden

en de bespreking tijdens de focusgroep worden steeds weer naast het doel en de centrale vraag in dit onderzoek gelegd.

3.11.3 Externe validiteit

De externe validiteit verwijst naar de generaliseerbaarheid van het onderzoek en de uitkomsten. De Lange et al. (2011) schrijven dat voor het vaak zeer contextgeboden praktijkgericht onderzoek generaliseren slechts beperkt mogelijk is (pp. 62-62).

Zoals reeds eerder aangegeven in paragraaf 4.4 zijn de Gereformeerde Kerken in Amersfoort te typeren als gemiddeld, in ontwikkelingen en identiteit. Tot op zekere hoogte zullen de uitkomsten van het onderzoek dan ook transfereerbaar zijn naar andere contexten. De uitkomsten zijn echter wel relevant voor andere Gereformeerde Kerken in het land. Het biedt inzicht in de denk- en leefwereld van jongvolwassen gemeenteleden.

Dinklo (2006) schrijft over representativiteit bij het kwalitatieve onderzoek. Hij zegt hierover dat dit pas mogelijk is wanneer alle mogelijke meningen, houdingen en gedragingen die de populatie kent, ook in de onderzoeksgesprekken naar voren kunnen komen (p. 36). Om die reden is er gekozen voor selectie op basis van een systematische steekproef én een sneeuwbalsteekproef, om de diversiteit aan meningen te kunnen laten klinken in het onderzoek.

De beschrijving in deze thesis is expliciet en eenduidig. Smaling (2009) noemt dit receptieve generaliseerbaarheid. Hierbij gaat het er om dat een lezer deze thesis leest, zonder hierover contact te hebben met de onderzoeker, en hetzelfde leest en begrijpt als wat de onderzoeker bedoelt. Ruw materiaal wat nog niet geanalyseerd is, krijgt dan ook een plek in de thesis. Het vraagt dan ook om een rijke en gedetailleerde beschrijving van onder andere omstandigheden, situaties en mechanismen. De lezer wordt een adequate beschrijving gegeven van de interessante elementen uit de binnengehaalde informatie, zodat hij kan uitmaken of het te vertrouwen is én of de uitkomsten naar een andere situatie zijn te vertalen. De benuttingswaarde van het onderzoek strekt zich daarmee uit buiten de grenzen van de Westerkerk. Boeije (2005) noemt een dergelijk rijke beschrijving een 'thick description'.

Smaling (2009) schrijft over variatiedekkende generaliseerbaarheid. Ook hier geldt dat alle verschillende meningen van de populatie naar boven gehaald gaan worden, waarmee de relevante verschillen op tafel komen. Het verzamelen en analyseren wordt afgewisseld, waarbij tussentijds bepaald kan worden of het een afwijkend geval betreft. Ook ten aanzien van de focusgroep is het de taak van de onderzoeker om alle mogelijk verschillende meningen en ideeën boven tafel te krijgen.

3.11.4 Critical friend

Binnen het onderzoek zijn er verschillende critical friends die met de onderzoeker op lopen. De leidinggevende van de onderzoeker richt zich met name op de normatieve professionaliteit van de onderzoeker. Een collega-onderzoeker richt zich met name op de instrumentele en algemeen analyserende kant van het onderzoek. Een collega-adviseur richt zich met name op de verbinding van de resultaten in conclusies en aanbevelingen. Het contactpersoon van de Westerkerk treedt op als inhoudelijk sparringpartner. Naast deze benoemde critical friends is er vanuit de Hogeschool van Amsterdam een thesisbegeleider.

3.12 De rol van de onderzoeker

Als bijna Master Social Work mag er van de onderzoeker verwacht worden dat deze vanuit onderzoekende en analyserende competenties naar de eigen praktijk kan kijken. Zowel door het

oog van waarnemer als door het oog van deelnemer. Zouridis (2013) schrijft dat er bij een sociaal wetenschapper altijd wel sprake van een duale positie is (p. 146). Deze maakt altijd zelf deel uit van de sociale werkelijkheid van waarbinnen het onderzoek plaatsvindt. En als praktijkgericht onderzoeker is een zekere mate van subjectiviteit iets wat er bij hoort. De Lange et al. (2011) schrijven ook dat 'objectiviteit in strikte zin binnen praktijkgericht onderzoek niet bestaat' (p. 54).

De reden dat één van de critical friends specifiek gericht is op de normatieve professionaliteit van de onderzoeker is omdat deze –de onderzoeker- een diversiteit aan rollen heeft. De positie van deelnemer bestaat in dit geval uit verschillende facetten. Zo is de onderzoeker:

- representant voor het Praktijkcentrum als in dienst zijnde adviseur;
 - afstuderend Master Social Work;
 - een zichzelf als religieus typerend individu;
 - lid van de Westerkerk;
 - diverse jaren actief geweest op operationeel niveau en beleidsniveau binnen de Westerkerk.
- In hoofdstuk 6 wordt op de diverse rollen gereflecteerd.

Hoofdstuk 4

Analyse

4.1 Inleidende samenvatting

Met zestien respondenten zijn individuele semi-gestructureerde interviews gehouden. Hierin werden drie onderwerpen besproken, te weten: Geloven, Kerk en Westerkerk.

Bij 'Geloven' werd in het interview achterhaald welke betekenis daaraan wordt verleend en in hoeverre geloven belangrijk is in het leven van de respondent. Veertien van de zestien respondenten typeren zichzelf als gelovig, waarvan dertien het geloof ook belangrijk vinden.

Bij 'Kerk' werd in het interview achterhaald welke betekenis daar aan wordt verleend en in hoeverre kerk in het algemeen belangrijk is in het leven van de respondent. Bijna elke respondent refereert aan een gemeenschap van gelovige mensen die van elkaar leren en elkaar ondersteunen. De helft van de respondenten geeft expliciet aan een kerk onlosmakelijk verbonden te zien met geloven.

Ten aanzien van 'Westerkerk' werd in het interview achterhaald of de respondent zich thuis voelt in die gemeente, waar dat uit blijkt en hoe dit verbeterd kan worden.

Negen van de respondenten voelen zich thuis, drie van de respondenten voelen zich niet thuis en vier van de respondenten voelen zich enigszins thuis. De redenen waarom men zich wel of niet thuis voelt zijn zeer uiteenlopend. Bij de mensen die zich wel thuis voelen wordt als voornaamste reden de sociale contacten in de Westerkerk aangedragen.

Vijf van de respondenten geven aan dat er voor hun thuisgevoel niets veranderd hoeft te worden. Bij drie van hen is dit omdat het goed is zoals het nu is. Bij één, van de eerder genoemde vijf, is het omdat hij¹ al geruime tijd niet in de Westerkerk is geweest en graag op een bekende plek terug wil komen. Voor nog weer een ander geldt dat die zich totaal niet thuis voelt en daar geen mogelijkheid tot verbetering in ziet.

Naast de individuele interviews werd er een gezamenlijke avond belegd met al deze respondenten in een zogeheten focusgroep. Dertien van de zestien respondenten hebben hier aan deel genomen. Op basis van de eerste analyse bleek er veel onderling verschil te zijn in de antwoorden van de respondenten. In de focusgroep werd doorgesproken tot welk advies dat moet leiden naar de beleidsmakers toe. De nadruk lag hierbij sterk op de onderlinge ontmoeting en het sociale contact in de Westerkerk. Wanneer dat versterkt kan worden zal het thuisgevoel vergroot worden, komt er meer onderling begrip voor elkaar en voelt men zich meer betrokken op elkaar en het gemeentewerk. De respondenten geven aan dat dit begint bij een grondhouding waarin je zelf meer betrokken wilt zijn. Onder andere preken en het organiseren van leuke dingen kunnen dat gevoel stimuleren.

¹ Wanneer er geschreven wordt over een enkele respondent wordt dit in alle gevallen in de mannelijke vorm gedaan, te weten 'hij'. Dit om de anonimiteit van de respondenten te borgen.

4.2 Respondenten individuele interviews

4.2.1 Selectie

In het onderzoekstraject zijn er in totaal zesentwintig personen benoemd om te benaderen als respondent. De eerste acht personen kwamen voort uit de systematische steekproef. Hiervan hebben uiteindelijk zeven personen deelgenomen aan het onderzoek. Door deze eerste zeven respondenten zijn er in totaal elf namen genoemd van mensen die er een andere mening er op na houden dan zij zelf hebben. Van deze elf personen hebben er drie deelgenomen aan het onderzoek. Door deze drie respondenten zijn twee nieuwe namen genoemd, waarvan er één heeft deelgenomen aan het onderzoek. Gezien de beperkte tijd voor afname van de interviews is er via de besloten facebook-pagina een oproep gedaan om deelnemers te werven. Dit heeft drie respondenten opgeleverd. Door deze drie respondenten zijn twee nieuwe namen genoemd, welke beiden ook hebben deelgenomen. Er is in totaal aan elf respondenten om namen gevraagd van mensen waarvan zij denken dat zij er een totaal andere mening op na houden.

4.2.2 Redenen om niet deel te nemen

Van de zesentwintig personen die als potentiële onderzoekseenheden uit de diverse selecties kwamen, hebben er tien niet mee gedaan. De redenen om niet mee te doen waren uiteenlopend:

- > Twee van de genoemde personen vielen buiten de leeftijdscategorie van 19 tot 25 jaar;
- > Drie van de genoemde personen waren verhinderd in verband met drukte;
- > Drie van de genoemde personen gaf aan een (momenteel) persoonlijke ambivalentie te hebben tegenover geloven en/of kerk, waardoor zij deelname niet zagen zitten;
- > Twee van de genoemde personen gaven aan niet langer in de Westerkerk te komen en daardoor deelname niet te zien zitten.

4.2.3 Opvallend

Het bleek voor de wat oudere respondenten die zich (redelijk) thuis voelen in de Westerkerk lastig om namen te noemen van personen die er een totaal andere mening op na houden. Er werd daarbij aangegeven dat er nauwelijks contact is met mensen die zich waarschijnlijk niet thuis voelen in de Westerkerk. Hierbij werd aangegeven dat er niet tot nauwelijks contact is met leeftijdsgenoten die niet meer in de Westerkerk komen. Een mogelijke verklaring waarom dit voor specifiek deze respondenten lastig te benoemen was, is wellicht dat het merendeel in dezelfde huisgroep² zit en dat al deze respondenten deel uit maken van dezelfde vriendengroep.

4.3 Respondenten focusgroep

4.3.1 Selectie

Bij de uitnodiging voor het individuele interview is aan de respondenten verteld dat het onderzoek uit twee onderdelen bestaat, te weten het individuele interview en de bijeenkomst met de focusgroep. Deelname aan het interview leidt tot deelname aan de focusgroep. Van de zestien respondenten waren er hierbij dertien aanwezig.

4.3.2 Redenen om niet deel te nemen

Van de drie afwezigen waren er twee verhinderd in verband met hun werk. Van het derde persoon is de reden van afwezigheid onbekend.

² De gemeente van de Westerkerk is opgedeeld in kleinere groepen van circa 12-20 adressen. Deze groepen worden 'huisgroepen' genoemd. De meeste jongvolwassenen zitten in een huisgroep met leeftijdgenoten. Binnen de meeste huisgroepen wordt er met het deel van de huisgroep die dat wil bijbelstudie gedaan. Daarnaast zijn er jaarlijks diverse ontmoetingsmomenten.

4.4 De rol van geloven

Van de zestien respondenten geven twee aan niet gelovig te zijn. Beiden sluiten niet uit dat er zoiets als een god bestaat maar zij zijn daar op dit moment niet van overtuigd. De overige veertien respondenten geven aan in God te geloven, waarbij er drie aangeven dit wel erg moeilijk te vinden. Het beeld dat de respondenten hebben van God varieert. In vijf interviews wordt God omschreven als een vaderfiguur. In vijf andere interviews wordt God omschreven als iemand die dichtbij is en/of een relatie met de respondent heeft. Verder wordt ook Jezus als onderdeel van God benoemd, waarbij verwezen wordt naar 'vergeving van zonden' en 'vriendschap'. Het geloof heeft op elk van de respondenten invloed gehad middels de christelijke opvoeding die zij genoten hebben. Een aantal van de respondenten verwijst hier dan ook naar, als reactie op de vraag of het geloof belangrijk voor ze is. Dit geldt ook voor de respondenten die aangeven niet in God te geloven. Het heeft altijd een rol gespeeld in hun leven, en doet dat nog doordat het hen deels gemaakt heeft wie ze nu zijn.

"Ik denk dat het op dit moment iets is wat eigenlijk onbewust elke dag in mijn leven is, zeg maar. Meer onbewust dan bewust, denk ik. Wat is geloven voor mij? Het is...moeilijke vraag hoor. Het is makkelijk om te zeggen geloven in de bijbel, geloven in God. Dat is ook zo, maar ik vind het een lastige vraag omdat het al vanaf mijn kind-zijn aangeleerd en verteld is en dat je ermee te maken hebt enzo."

Elf respondenten beantwoorden de vraag "Is het geloof belangrijk voor je?" met een volmondig "Ja". Hierop komen aanvullingen die wijzen op dat geloven een belangrijk (in sommige gevallen het belangrijkste) onderdeel is van hun identiteit. Naast antwoorden die verwijzen naar het socialisatieproces van de respondenten wordt aangegeven dat geloof belangrijk is omdat het zin en een doel geeft aan het leven en omdat er altijd iemand is die voor de respondent zorgt en houvast biedt in het leven.

In het interviewdeel over geloven worden door de respondenten diverse activiteiten benoemd die hun geloof beïnvloeden en die hun geloof zichtbaar maken. 'Gebed' en 'contact met anderen' wordt hierbij het meest benoemd. Verder wordt er verwezen naar muziek (luisteren en/of maken), het lezen van de bijbel en boeken gerelateerd aan het christelijk geloof en het maken van keuzes vanuit een christelijke leefstijl. Deze laatste wordt onder andere geïllustreerd aan de hand van de keuzes voor computerspellen en het vermijden van grof taalgebruik.

4.5 Betekenisverlening aan kerk in het algemeen

Alvorens door te spreken over de Westerkerk is er met de respondent eerst doorgesproken welke betekenis hij verleent aan het begrip 'Kerk'. Voor een groot deel van de respondenten bleek dit moeilijk los gemaakt te kunnen worden van de Westerkerk en/of een andere kerk waar ze in opgegroeid zijn. Bij de helft van de respondenten blijkt onderdeel uitmaken van een kerk een heel belangrijk aspect van geloven te zijn. Drie geven expliciet aan dit in het algemeen onlosmakelijk verbonden te zien aan geloven. De andere vijf geven aan dit voor zichzelf onlosmakelijk verbonden te zien.

In de antwoorden verwijst elke respondent naar de gemeenschap van mensen die onderling het geloof delen en elkaar daarin ondersteunen. Door een aantal respondenten wordt hier ook een meer sociale component aan

"Dat is iets waar ik altijd wel naar op zoek ben geweest, nu nog steeds, wat dat gat van kerkverlating met zich mee bracht weer op te vullen op de één of andere manier."

toegevoegd. Het gaat niet alleen om ondersteuning in geloof maar ook om sociale contacten. En het fungeert als vangnet wanneer iemand praktische hulp nodig heeft. Drie respondenten geven in hun betekenisverlening aan kerk aan dat de kerk ook een rol heeft voor mensen buiten de kerk. De helft van de respondenten verwijst naar een concrete plek waar diverse activiteiten worden georganiseerd, waarbij de kerkdienst het meest wordt aangehaald. Verder worden door zes respondenten ook afwisselend de interkerkelijke Pinksterconferentie Opwekking, interkerkelijke zomerconferentie New Wine, de Evangelische Hogeschool en verschillende bijbelstudiegroepen (vanuit een kerk of studentenvereniging) als 'kerk' gelabeld.

4.6 Westerkerk

4.6.1 Betekenisverlening

In de omschrijving van de Westerkerk komen bij de respondenten verschillende aspecten naar voren. Deze zijn samen te vatten in de volgende categorieën, welke op volgorde staan van door hoeveel respondenten ze genoemd zijn:

-> De Westerkerk is een sociale gemeenschap waarbinnen men elkaar ontmoet en elkaar helpt.

Twee van de respondenten gebruiken hierbij het woord 'familie'.

-> De Westerkerk is een geloofsgemeenschap waar men met elkaar en van elkaar leert over God en een christelijke leefstijl. Door de helft van de respondenten wordt daarbij aangegeven dat het belangrijk is dat deze gemeenschap uit verschillende generaties bestaat. Twee respondenten geven hierbij wel aan dat de oudere generatie ruimte moet maken voor de jongere generaties.

-> De Westerkerk heeft een divers activiteiten aanbod waarvan de kerkdienst en de huisgroep het meest genoemd worden. Voor het merendeel van de respondenten die de huisgroep ook hebben genoemd, is de huisgroep ook een vorm van kerk zijn. Bij de kerkdienst wordt aangegeven dat de regelmaat van de kerkdienst structuur en houvast geeft in het vorm geven aan een eigen geloofsleven.

-> Drie respondenten refereren ook specifiek aan het kerkgebouw.

4.6.2 De Westerkerk is (g)een thuis

Drie respondenten geven aan zich niet thuis te voelen in de Westerkerk. Het betreft hier twee respondenten die zichzelf als gelovig typeren en één respondent die zich zelf als niet gelovig typeert.

-> Eén van hen, gelovig, geeft aan zich op dit moment in geen enkele kerk thuis te voelen. Wanneer hij de Westerkerk bezoekt (wat bijna nooit gebeurt) voelt het wel als thuis, maar het is geen thuis. Dit komt vooral door een grote teleurstelling over het gedrag van een aantal kerkleden.

"Ja, misschien was dat voor mij dan ook naïef om te denken dat in een kerk alles goed is en mooi en dat er geen nare dingen gebeuren of niks, maar je weet je leven niet beter dan dat je in die kerk komt en je leert samen dingen en nou ja als die mensen die jou dingen geleerd hebben jou heel mooi kunnen vertellen wat je moet doen en dan ongeloofwaardig blijken te zijn..."

-> De andere gelovige respondent geeft aan er niet blij mee te zijn dat hij lid is van de Westerkerk. Hij heeft echter het idee daar geplaatst te zijn door God en dus daar te moeten blijven zolang hij geen steekhoudende argumenten heeft om weg te kunnen gaan.

"...omdat God mij toch hier geplaatst heeft, mijn ouders daar lid waren en ik daar dus ook lid ben geworden en ik geloof dat ik niet nu mijn mond mag houden en gewoon beter naar een andere kerk kan gaan omdat dat voor mijzelf beter voelt of zo. Dat ik eerst, ja dat er toch een band tussen mij en de Westerkerk is die ik niet zomaar mag verbreken zonder duidelijke bewijzen of iets vanuit de bijbel waarmee ik kan zeggen en waarmee ik dan ook zal zeggen tegen de kerkenraad en mensen dat dat volgens mij echt niet klopt. En dat ik daarom weg zou gaan. Dat ik ook wel aan andere mensen duidelijk moet kunnen maken waarom ik weg zou gaan."

-> De niet-gelovige respondent heeft twee jaar geleden besloten niet meer naar de Westerkerk te komen. Hij geeft aan nooit een persoonlijke band met God te hebben ervaren terwijl de mensen in de kerk dat als uitgangspunt nemen in het zoeken naar antwoorden op levensvragen. In die periode is hij nog één keer in de Westerkerk geweest en heeft het als een onplezierig bezoek ervaren.

"Maar toen echt gewoon, dat hele idee van die verloren zoon zeg maar. Niet eens dat mensen denken van 'hij is weer terug'. Meer dat mensen denken 'Oh hij is de weg kwijt. Iemand moet met hem praten! Hij gaat recht op de afgrond af!'"

4.6.3 De Westerkerk is enigszins een thuis

Vier respondenten geven aan zich enigszins thuis te voelen. Zij typeren zichzelf allen als gelovig, waarvan twee geloof ook moeilijk vinden.

-> Eén van hen, gelovig, geeft aan het respect voor God te missen in de kerkdiensten waardoor hij zich steeds minder thuis voelt. In de optiek van de respondent ligt dit voornamelijk aan de inbreng en de houding van de predikanten.

"Ik ken de mensen, ik ken het gebouw. Ben er opgegroeid. Het is mijn kerk...voel me thuis op zich in de Westerkerk. Maar de personen die de kerkdienst verzorgen, wat minder dan eerst. Nu zeg ik dat voor de derde keer. Sorry."

-> Een andere, ook gelovig, geeft aan het onderwijs in de Westerkerk te waarderen qua diepgang en kwaliteit. Wat echter sterk af doet aan het thuisgevoel is dat er verder weinig zichtbaar lijkt van wat het geloven in God met je doet.

"Ja het is gewoon een beetje een ja en een nee. Sommige dingen spreken me wel aan. En sommige preken zijn ook echt wel fijn en daar kan ik iets mee. Ja op zich het valt ook wel weer mee. Toch blijft er een unheimisch gevoel van misschien zijn we wel te kritisch. Er hangt gewoon zo'n sfeer van hmm niet echt van vrijheid of zo. Dat mis ik een beetje. Gewoon het idee dat we nog niet echt beseffen hoe vrijgemaakt we echt zijn. Snap je? Dat is wel een leuke woordgrap. En ik denk ook gewoon dat God ons niet alleen wil vergeven, onze zonden, maar ons ook beschikbaar wil zetten. Hij heeft ons gered van het koninkrijk van de duisternis, maar Hij heeft ons ook overgeplaatst naar het koninkrijk van het licht."

-> Eén van de respondenten die geloven moeilijk vindt geeft aan zich enigszins thuis te voelen. Wat afdoet aan het thuis gevoel is het idee niet voor vol te worden aangezien. Dit in verband met de leeftijd. Het beperkte contact tussen jong en oud kan dat ook niet doorbreken.

"Nou ja ik heb nu soms wel het idee dat ik niet midden in de gemeente sta of zo. Dat ik niet gezien wordt als vol lid of zo. Dat komt ook wel door mijn eigen houding, deels. Maar dat zou –als je- in een gemengde huisgroep meer contact op zou doen met allerlei verschillende leeftijdscategorieën dan denk ik dat je meer het idee hebt dat je echt midden in de gemeente staat. Dus dat je de contacten die je nu hebt met jongeren als je die zondags hebt met meerdere leeftijdscategorieën dat dat je thuisgevoel wel bevordert."

-> Een andere respondent die geloven moeilijk vindt geeft aan zich slechts beperkt thuis te voelen en draagt daar verschillende redenen voor aan. Zo wordt het door de respondent als storend ervaren dat oudere leden, naar idee van de respondent, vooral zeuren en vernieuwingen in de weg staan. Daarnaast is er ook twijfel over de voorgehouden geloofsleer.

"Ja, maar het is wel een beetje een twijfelachtige ja. Ik zal je vertellen waarom. Een paar weken geleden hadden wij zo'n avond bij elkaar met de vriendengroep en toen ging het over de uitverkiezing. Het onderwerp! En ja toen hebben we daar met elkaar over gepraat en het sloeg mij gewoon een beetje tegen het hoofd dat ik daarin geloof. Dat er bepaalde mensen zijn die gewoon niet toegelaten worden. Dat is toch zo krom als maar wat. Ik vind dat krom. Ik kan niet zeggen dat het krom is maar ik vind het krom omdat overal in de bijbel staat dat God liefde is en dat iedereen welkom is. Hoe zou God dan bepaalde mensen buiten kunnen sluiten? En omdat dat bij de vrijgemaakte kerk hoort, maakt dat ik mij daar minder thuis voel en daarom een twijfelachtige ja."

4.6.4 De Westerkerk is een thuis

De overige negen respondenten geven aan zich thuis te voelen in de Westerkerk. Onder hen is één niet-gelovige en één die geloven moeilijk vindt.

Voor bijna elke respondent geldt dat hij zich thuis voelt in de Westerkerk in verband met de sociale contacten aldaar. De één verwijst daarbij naar leeftijdgenoten, een ander naar vrienden en nog weer een ander naar het contact met leden van verschillende generaties. Ook wordt contact met een mentor of pastoraal werker genoemd. Door een deel van hen wordt ook het aspect van het onderling van elkaar kunnen leren aangehaald, als reden waarom iemand zich thuis voelt. Verder worden er specifieke activiteiten benoemd. Deze zullen in de volgende alinea beschreven worden. Door een enkeling wordt ook de predikanten benoemd. Tevens geven twee aan dat de Westerkerk thuis is omdat zij van jongsaf aan onderdeel zijn van die gemeente. Nog weer twee anderen geven aan dat zij zich gewaardeerd voelen in de gemeente en dat dat bijdraagt aan hun thuisgevoel.

"Ja dat is echt lastig te zeggen eigenlijk. Iets maakt dat je je gewoon thuis voelt. (...) de Westerkerk voelt gewoon als mijn kerk en als mijn thuis. Ik denk dat het komt doordat ik daar ben opgegroeid, je kent de mensen echt vanaf jongsaf (...) en ik denk dat dat ook echt maakt dat je je thuis voelt in de kerk dat er mensen zijn die je echt kennen en waarmee je geloof is gegroeid met die mensen samen. En ik denk dat ik me ook echt prima ergens thuis zou voelen wanneer we bijvoorbeeld zouden gaan verhuizen of zo maar ik zou het wel lastig vinden om de Westerkerk te verlaten, ik heb daar gewoon veel meegemaakt en ben daar opgegroeid en mijn geloof is daar ontstaan zeg maar dus dat ik denk dat dat het maakt ja dat...ik heb daar belijdenis gedaan, ja dat zijn dingen die je gewoon echt verbinden aan de kerk."

4.6.5 Stimulerende en belemmerende factoren

Aan de respondenten is gevraagd wat maakt dat zij zich 'niet' of 'enigszins' of 'wel' thuis voelen. Deze vraag leverde een breed scala aan antwoorden op van factoren die als stimulerend of als belemmerend worden ervaren in het thuisgevoel. Als meest stimulerend worden het vaakst de sociale contacten en de huisgroep aangehaald. Als meest belemmerend worden het vaakst zaken rondom de kerkdienst aangehaald.

Om de antwoorden overzichtelijk inzichtelijk te maken worden ze in twee figuren weergegeven, waarbij ze op volgorde staan van de hoeveelheid respondenten ze noemden. Bij sommige categorieën is er nog een uitsplitsing van de antwoorden gemaakt. Wanneer er achter die uitsplitsing nog een getal tussen haakjes vermeld staat dan betekent dat getal het aantal respondenten die dit genoemd heeft. In Figuur 7 staan de stimulerende factoren weergegeven.

Stimulerende factoren:	
Sociale contacten	(door 11 respondenten genoemd)
Ik ken daar mensen (7x) Interesse van mensen in mij (3x) Mijn vrienden zitten daar (2x) Veel leeftijdgenoten (2x) Ik leer mensen kennen (2x)	
Huisgroep	(door 10 respondenten genoemd)
Kerkdienst	(door 7 respondenten genoemd)
Koffiedrinken na afloop (3x) Zingen (2x) Preek (2x) Moment van interactie (2x) Rituelen (o.a. doop en avondmaal)	
Gemeentedag	(door 4 respondenten genoemd)
Contact Jong & Oud	(door 3 respondenten genoemd)
Na binnenkomst opgevangen door oudere leden Gesprekken met oudere gemeenteleden Verschillende generaties in de gemeente	
Jongerenreis	(door 2 respondenten genoemd)
Predikant(en)	(door 2 respondenten genoemd)
Mentoraat	(door 2 respondenten genoemd)
Catechisatie	(door 2 respondenten genoemd)
Persoonlijke waardering	(door 2 respondenten genoemd)
Jeugdvereniging	(door 2 respondenten)

Figuur 7

In Figuur 8 staan de belemmerende factoren weergegeven.

Belemmerende factoren:	
Kerkdienst (door 6 respondenten genoemd)	
Liturgie	Wordt te strak gehanteerd (3x)
Preek	Te weinig diepgang Interpretatie van de bijbel Te moeilijk en onduidelijk Veel herhaling (3x)
Muziek	Band speelt te vaak en te hard Blazers en cantorij
Eerbied	Onrustig en chaotisch in diensten Weinig respect voor God
Huisgroep (door 5 respondenten genoemd)	
Huisgroep moest splitsen (2x) Huisgroep heel andere leefwereld (2x) Huisgroep te veel dezelfde leefwereld Huisgroep tam	
Beleidszaken (door 5 respondenten genoemd)	
Organisatie	Overgeorganiseerd Beleidsbeslissingen door te kleine club Dingen worden opgelegd
Visie	Kerk moet hetzelfde blijven
Predikanten	Beide predikanten Eén van de twee predikanten
Uitleg van de bijbel (door 3 respondenten genoemd)	
Ik geloof het niet Andere ideeën t.o.v. geref. geloofsleer (2x) Te veel nadruk op zonde	
Sociale contacten (door 3 respondenten genoemd)	
Goede vrienden zijn verhuisd Vertrouwen geschaadt door leeftijdgenoten (2x)	
Contact jong & oud (door 2 respondenten genoemd)	
Te veel oude zeurende mensen Te weinig contact tussen jong & oud	
Mentoraat (door 2 respondenten genoemd)	
Dat werkt niet voor jongeren Mijn mentor viel weg	
Catechisatie (door 2 respondenten genoemd)	
Overdracht aan kennis ontbrak Leeftijdgenoten vonden me dom	
Persoonlijke waardering (door 1 respondent genoemd)	
Ik word niet voor vol aangezien	
Jeugdvereniging (door 1 respondent genoemd)	
Ontbrak aan diepgang	

Figuur 8

4.7 Gewenste veranderingen

Aan de respondenten is gevraagd hoe hun thuisgevoel verbeterd kan worden. Welke veranderingen zij hier voor wenselijk achten. In de antwoorden wordt een onderscheid gemaakt tussen wat in het bereik van de respondent zelf ligt en wat er voorgelegd moet worden aan de beleidsmakers.

4.7.1 Geen veranderingen

Vijf respondenten geven aan veranderingen niet noodzakelijk te vinden voor hun thuisgevoel. Dit geldt in elk geval voor beide respondenten die niet-gelovig zijn. Eén van hen voelt zich niet thuis en ziet daarin ook geen

verandering bij mogelijke verbeteringen. De ander, die zich wel thuis voelt, geeft aan dat er voor zijn thuisgevoel niets verbeterd hoeft te

worden. Dit geldt ook voor twee andere respondenten die zichzelf als gelovig typeren en zich reeds thuis voelen in de Westerkerk. De laatste van deze vijf is gelovig en voelt zich niet thuis in de Westerkerk. Hij is geruime tijd niet in de Westerkerk geweest maar sluit niet uit daar weer te gaan komen. Hij geeft dan ook aan het liefst niets te veranderen zodat het herkenbaar is wanneer hij daar weer komt.

"Tja, dat zou ik zo even niet kunnen bedenken. Nee eigenlijk voel ik me ook al best wel thuis."

4.7.2 Wenselijke veranderingen waarop respondent invloed heeft

Vijf respondenten noemen concrete acties die zij kunnen ondernemen om hun thuisgevoel te verbeteren. Het geven van jeugdvereniging, het organiseren van een sportactiviteit, het mede-organiseren van jeugddiensten en het contact leggen met eenzame ouderen worden hierbij genoemd. Drie andere respondenten noemen meer abstracte zaken die te maken hebben met hun eigen houding, van waaruit zij zich zelf meer actief op moeten/willen stellen naar en in de gemeente.

"Maar ik ben me er bewust van dat dat echt eerst bij jezelf moet gebeuren, zeg maar. Je moet zelf die stap maken om gewoon meer te kunnen doen, snap je? (...) bijvoorbeeld in het jongerenwerk of iets, ik zou daar weer heel graag iets in willen betekenen, maar ik vind...dan moet ik zelf met die stap komen en aangeven nou, ik wil daar iets in betekenen. Zeg maar zo."

4.7.3 Wenselijke veranderingen waarop respondent minder tot geen invloed heeft

Vijftien van de respondenten reiken ideeën aan voor veranderingen om het thuisgevoel te verbeteren, waarop de respondent geen directe invloed heeft. Het vaakst worden hierbij veranderingen benoemd die te maken hebben met de kerkdienst. Acht respondenten noemen hier iets over. Vier respondenten noemen

het onderlinge contact als iets dat verbeterd moet worden. Ook worden er door vier respondenten punten genoemd die ondergebracht zijn in de categorie 'Beleidszaken'. Deze gaan over visie, de organisatie en de in dienst zijnde predikanten.

Op de volgende bladzijde geeft Figuur 9 de antwoorden weer, ondergebracht in categorieën en in volgorde van de hoeveelheid respondenten die dit heeft benoemd.

"Poeh, veel muziek. Vooral veel muziek. Omdat muziek eigenlijk altijd iedereen aanspreekt en dan niet alleen in het Nederlands maar ook in het Engels. En euh, korte overdenking of overdenkingen...in ieder geval dat je kleine stukjes hebt van 5 of 10 minuten, dat je ff een rustpunt hebt in de dienst, waarop je ergens over na kunt denken dat je eigenlijk met z'n allen een bepaald onderwerp neemt en daar een keer op in gaat. En dat hoeft niet eens heel diep, daar kun je gewoon de basisdingen voor nemen: wie is God, wat is een kerk, of.. dat soort dingen zeg maar. En het gewoon heel rustig, laagdrempelig houden en euhm, ja, vooral dat denk ik."

Wenselijke veranderingen waar respondent geen directe invloed heeft:	
Kerkdienst (door 8 respondenten genoemd)	
Jeugddienst	Meer tijd steken in organiseren en promoten van structureel terugkerende jeugddiensten Techniek verbeteren, ten behoeve van de jeugddiensten
Muziek	Meer zingen, ook in het engels (2x) Elke dienst drumstel
Preek	Verschillende korte overdenkingen Hoeft niet elke keer, kunnen ook korte overdenkingen zijn Meer zondeprediking Preek ondersteunen middels getuigenissen Af en toe een biddienst in plaats van een preek Makkelijkere preken Veel vaker afwisseling in (s)prekers Preek via diverse seminars aanbieden
Liturgie	Rustpunt in de kerkdienst om na te denken Gooi de liturgie eens door elkaar Moment van interactie Wat meer losjes, minder formaliteiten (2x)
Aansluitend	Ministryteam o.i.d. waar je mee kunt bidden (2x) Nabespreking van de dienst in kleine groepjes
Beleidszaken (door 4 respondenten genoemd)	
Organisatie	Minder onderscheid tussen kerkenraad en gemeente, maar samen verantwoordelijk Kleine gemeente van ca. 50 leden Stoppen met al die commissies, houd het simpel
Visie	Meer op 'buiten' gericht zijn b.v. door sportweek, ruimte beschikbaar stellen voor wijkvergadering en contact met andere kerken (3x) Visie beperken tot samen in God geloven en samen God prijzen Doordenken doelgroep jeugddiensten
Predikant(en)	Makkelijker ontslagrecht voor predikanten Nieuwe predikant(en) ipv huidige (2x) Er op aandringen dat predikanten moeten blijven
Ontmoeting (door 4 respondenten genoemd)	
Na kerkdienst nog georganiseerde mogelijkheden voor interactie, b.v. workshops of maaltijd oid (2x) Meer gemeenteprojecten, met name gemeentedag om onderlinge ontmoeting te bevorderen Samen leuke dingen gaan doen (2x)	
Heilige Geest (door 1 respondent genoemd)	
Meer aandacht en ruimte voor het werk van de Heilige Geest	
Gebouw (door 1 respondent genoemd)	
Een wat huiselijkere uitstraling van de kerkzaal	
Cultuur (door 1 respondent genoemd)	
Meer onderlinge openheid	

Figuur 9

4.8 Focusgroep

4.8.1 Werkwijze

Tijdens de bijeenkomst met de focusgroep is een eerste globale analyse van de resultaten aan de groepsleden voorgelegd. Zonder verdere inbreng van de onderzoeker is gevraagd aan de groepsleden hier op te reageren. Na een korte plenaire bespreking over de eerste analyse is er in twee groepen doorgesproken over wat er aan advies naar de beleidsmakers moet. Na het gesprek in de eigen groep werd er plenair door de groep teruggekoppeld wat er besproken werd, waarbij de groepen op elkaar konden reageren om tot een gezamenlijk advies te komen.

4.8.2 Plenaire reacties op de eerste analyse

Naast een verhelderende vraag over wat Ministry inhoudt wordt er al vrij snel geconstateerd dat er veel diversiteit in de antwoorden bestaat. Eén van de groepsleden zegt het treffend:

"Ik zie ook veel zaken waar ik me niet in kan vinden. Dus blijkbaar verschillen we onderling nogal."

De onderzoeker geeft aan dat er veel diversiteit in de antwoorden is en dat dat een advies aan de beleidsmakers tot een uitdaging maakt. De focusgroepleden krijgen de opdracht om in twee groepen een advies te formuleren voor de beleidsmakers.

4.8.3 Groepsbespreking Deelgroep 1

Het meest centraal staat in de bespreking van deze groep het onderlinge contact in de gemeente, en dan voornamelijk met de mensen die je niet kent. Er wordt gezegd: *"We moeten meer werken aan de relaties tussen ouderen en jongeren. Als je elkaar wilt begrijpen, dan moet je elkaar leren kennen."* Uit de bespreking in deze groep blijkt dat dat niet alleen geldt tussen generaties, maar dat dat ook binnen de eigen generatie geldt. Er wordt onderling ook zeer divers gedacht over wat goed is en wat nodig is.

Om dit onderlinge contact te stimuleren wordt er gesproken over of er tijdens de kerkdienst meer interactie gecreëerd kan worden en of er iets moet veranderen aan de indeling van de huisgroepen (merendeel zit in een jongerenhuisgroep). Beide opties vallen af. Wat betreft de kerkdienst is de groep het er unaniem over eens dat een alternatief voor de middagdienst geen mogelijkheid is. Een dergelijk advies zal er, naar hun zeggen, nooit doorheen komen wegens onder ander een vaststaande liturgie. Ook interactie tijdens de gewone kerkdienst levert naar hun idee niet heel veel resultaat op. Hierdoor wordt er verder doorgesproken over ontmoetingsactiviteiten buiten de kerkdiensten om.

De huisgroep met leeftijdgenoten wordt erg gewaardeerd door de meeste groepsleden. Eén van de groepsleden geeft aan dat er huisgroepleden zijn die juist omwille van de huisgroep nog bij de kerk zijn. Het lijkt dan ook geen goed idee om de huisgroepen te gaan mengen qua leeftijden. Wel kan er eens in de zoveel tijd een avond gemixt worden met twee huisgroepen waardoor jong(er) en oud(er) met elkaar in gesprek komen.

Er wordt gesproken over of er iets mogelijk is tijdens het koffiedrinken na de kerkdienst om ontmoeting te stimuleren. Niet voor iedereen is het gemakkelijk om zomaar nieuw contact te leggen en/of onbekende leden aan te spreken. Van daar gaat het gesprek over de eigen verantwoordelijkheid en betrokkenheid

om hier zelf actie in te ondernemen. Waarbij betrokkenheid en actief zijn ook worden genoemd als aspecten om je (meer) thuis te voelen. De groepsleden zijn zich er bewust van

"Ik zal zelf veel meer moeten doen om me nog meer thuis te voelen zeg maar. En dat hoeft niet perse in een commissie, ja dat is ook goed, maar meer gewoon met mensen praten, ff langs gaan...ik denk dat daar nog wel wat te halen valt!"

dat dit bij hen zelf begint, in hun eigen houding. En dat dit alleen werkt wanneer iedereen naar zijn eigen houding kijkt. Er wordt dan ook gezegd dat er een sfeer gecreëerd moet worden waarin

iedereen zijn best daarvoor wil doen.

Het is te vrijblijvend om het alleen vanuit de mensen zelf te laten komen. Het advies wat hier bij gegeven wordt is activiteiten, al dan niet vrijblijvend, te gaan organiseren

"Het moet van uit ons zelf komen maar dat is misschien iets te vrijblijvend. Er moet ook wel iets gedaan worden dat het een beetje geforceerd wordt. Het moet duidelijk zijn dat er wel iets van je verwacht wordt."

waarbij onderlinge ontmoeting centraal staat en om dit in de preken terugkerend te benoemen. Er zijn de afgelopen periode verschillende acties in de gemeente geweest waarbij mensen worden opgeroepen hun aandeel te leveren. Hierbij valt te denken aan de actie voor structurele financiering van de kerk (Vaste Vrijwillige Bijdrage) en het opgeven van welke talenten de leden hebben om in te zetten in de kerk. De focusgroepleden geven aan dat een dergelijke actie dan weer vrij snel weg ebt, terwijl het belangrijk is om steeds weer te herhalen dat de leden met elkaar verantwoordelijk zijn voor de kerk en het is belangrijk is om daar samen voor te gaan staan. Daar mag best een appèl op worden gedaan.

Afsluitend biedt deze groep zich aan om actief mee te denken, in hoe de onderlinge contacten te verbeteren zijn en hoe (structurele) activiteiten hiertoe te ontwikkelen zijn.

4.8.4 Groepsbespreking Deelgroep 2

Inleidend wordt er door de groepsleden gesproken over dat het nooit zal lukken een kerkgemeenschap te creëren waar iedereen zich volledig thuis zal voelen. Er zullen keuzes moeten worden gemaakt maar het wordt nimmer tot ieders zin. Van de kerkdienst moet dan ook niet alles verwacht worden. Wanneer we elkaar thuis willen laten voelen dan zullen we dit buiten de kerkdienst om moeten zoeken. Het belang van huisgroepen en bijbelstudieverenigingen wordt hierbij benadrukt. Het is belangrijk om daarbinnen aansluiting te vinden. Voor de één betekent dit een huisgroep met leeftijdgenoten, voor de ander juist niet. Het zou goed zijn om met de jongeren te overleggen in welke huisgroep zij geplaatst willen worden (vanaf hun 18e/19e jaar gaan zij daarin deelnemen).

Een aantal jongeren geeft aan dat ze zich niet helemaal serieus genomen voelt door ouderen. Voor de één is dat omdat ouderen de opmerkingen van dit groepslid vaak als grapje beschouwen terwijl hij het serieus meent. En een ander geeft aan nooit

eens ergens voor gevraagd te worden. Het zou goed zijn, aldus deze groepsleden, wanneer jongeren meer een rol en plek krijgen in het

"Ik word nooit gevraagd voor dingen. Dat is een grote drempel. Dan gaat er veel langs je heen."

bestaande werk van de commissies. Enerzijds om hun stem te kunnen laten horen. Anderzijds ook om door het betrokken raken op het werk in de gemeente het eigen thuisgevoel te bevorderen. Betrokken zijn en je thuis voelen werkt direct op elkaar in, wordt er in deze groep gezegd. Goede en snelle communicatie in en vanuit de gemeente zijn voor de betrokkenheid belangrijke middelen. Intranet en een praatje voor in de kerk tijdens de kerkdiensten kunnen hierin een positieve rol spelen. Maar ook duidelijke communicatie over het werk van de commissies en wie daarin zitten.

De mate waarin iemand zich thuis voelt ligt ook voor een groot deel bij de persoon zelf. Als persoon heb je daarin zelf verantwoordelijkheid te nemen.

"Ik vroeg aan mijn moeder waarom zij nog in die kerk zit. Ze zei: "Geen enkele kerk is perfect dus ik ga staan voor mijn gemeente." In mijn hoofd moet dat knopje om 'ik ga er ook voor'. Het is puur iets van: Wil ik het? Wil je je thuis voelen? Dan ga je er ook voor!"

4.8.5 Plenaire reacties na groepsbesprekingen

In het gesprek dat volgt wordt er verkend wat er door beide groepen besproken is en vinden de groepen bijval bij elkaar. Er wordt niet direct toegewerkt naar een eensluidend advies. Daarvoor waren de besprekingen in beide groepen te verschillend. Wel wordt vanuit Deelgroep 2 positief gereageerd op het voorstel van Deelgroep 1 om actief aan de slag te gaan met de onderlinge ontmoeting. Ook vanuit Deelgroep 2 is gesproken over leuke dingen doen met elkaar, waarbij concreet een sportactiviteit is genoemd. Deelgroep 1 sluit ook aan bij Deelgroep 2 wat betreft het commissiewerk. Het is belangrijk dat er in de commissies meer gemengd wordt qua vertegenwoordiging van generaties. Er wordt hiervoor een tweetal redenen genoemd, te weten:

- > meer representatief voor de hele gemeente;
- > creëert nieuwe onderlinge contacten.

Naar aanleiding van de diversiteit in de antwoorden legt de onderzoeker nog de vraag neer of het een optie is om duidelijke keuzes te maken voor welke veranderingen wel en niet door gevoerd moeten worden. In de reacties hierop wordt verwezen naar de door Deelgroep 1 gelegde focus op het sociale aspect: door elkaar beter te leren kennen zal dit ook wederzijds begrip creëren voor elkaars standpunten.

Hoofdstuk 5

Conclusies en aanbevelingen

5.1 Inleidende samenvatting

Met dit onderzoek werd gezocht naar een antwoord op de vraag "Welke veranderingen binnen de Gereformeerde Kerk vrijgemaakt in Amersfoort-West bevorderen het thuisgevoel van het jongvolwassen gemeentelid?". Er werd vanuit gegaan dat er sprake is van de-institutionalisering onder de jongvolwassen respondenten. De resultaten wijzen hier echter niet op. Geloven en onderdeel uitmaken van een kerkgemeenschap zijn twee aspecten die, volgens het merendeel van de respondenten, bij elkaar horen. Of dit mogelijk raakvlak heeft met de groeiend orthodoxe beweging die De Hart (2014) waarneemt onder Protestantse jongeren blijft onduidelijk.

De 'plek' waar de respondenten hun thuisgevoel mee omschrijven betreft de gemeenschap van de mensen, die de respondenten aangeven te kennen en waarmee zij vertrouwd zijn. Op de tweede plaats komt het geloofsaspect van de gemeenschap naar voren.

De respondenten geven aan dat inzet en betrokkenheid bij de gemeenschap een keuze is en dat ze daar ook op aangesproken mogen worden. Voor drie respondenten geldt dat zij zich vervreemden van de Westerkerk door veranderingen. Voor hen lijkt deel uitmaken van deze gemeenschap minder een persoonlijke keuze en meer een door God opgelegde keuze, doordat Hij hen in deze gemeenschap heeft geplaatst.

Gebrek aan geloof blijkt geen uitsluitende factor te zijn voor deelname aan deze gemeenschap en voor het thuisgevoel binnen deze gemeente.

De kerk en de Westerkerk worden in eerste instantie geassocieerd met de eigen gemeenschap. In slechts drie interviews is er ook gesproken over een functie van de kerk voor mensen buiten die gemeenschap. De objectverschuiving naar een kerk die meer deelneemt in het publieke domein wordt hiermee niet bevestigd. Er blijkt eerder sprake van een objectverschuiving waarbij de Westerkerk werkt aan een op elkaar betrokken gemeenschap waarbinnen het persoonlijk leven en het persoonlijk geloof gedeeld wordt opdat de leden zich ondersteund en gestimuleerd weten in hun geloofsleven. Naast bijbelstudie krijgen activiteiten ten behoeve van onderlinge kennismaking en uitwisseling een zeer grote en voorname plek.

De conclusies van dit onderzoek leiden tot aanbevelingen voor de beleidsmakers van de Westerkerk en voor de medewerkers van het Praktijkcentrum. De Westerkerk wordt aangespoord meer de onderlinge ontmoeting en betrokkenheid bij het gemeentewerk te organiseren en te stimuleren. En daarbij vooral ook jongvolwassenen te vragen daarin actief deel te nemen. Het Praktijkcentrum zal in haar dienstverlening de stem van de jongvolwassenen meer een plek moeten geven, om vooroordelen uit de weg te ruimen en een dialoog te kunnen starten. Eén van de aanbevelingen stuurt aan op het ontwikkelen van materiaal om deze dialoog concreet vorm te kunnen geven. Ook wijzen twee aanbevelingen op het doen van vervolgonderzoek.

5.2 Conclusies

Zo op het eerste gezicht lijken er vooral met zichzelf conflicterende onderzoekresultaten op tafel te liggen: de factoren die worden aangedragen als zijnde stimulerend voor het thuisgevoel, zijn

nagenoeg identiek aan de factoren die als belemmerend worden ervaren. En: daar waar de kerkdienst als hoogst scoort om het thuisgevoel van de respondenten te verbeteren, geeft de focusgroep aan dat de verandering daar niet gezocht moet worden. Gelukkig is er meer over te zeggen dan dit.

5.2.1 De-institutionalisering van religie

In § 4.5 staat beschreven dat 'slechts' drie van de zestien respondenten de kerk en geloven onlosmakelijk aan elkaar verbonden zien. Dit zou kunnen wijzen op de-institutionalisering van religie, waar de onderzoeken van De Hart (2014) en Van Dijk-Groeneboer (2013) over schrijven. Dit is echter een te snelle conclusie. Ten eerste omdat niet expliciet gevraagd is aan de respondenten of zij kerk en geloven onlosmakelijk verbonden zien. Wellicht dat dat meer concrete antwoorden zou opleveren die dit bevestigen of juist tegenspreken. En ten tweede omdat andere antwoorden van de respondenten wijzen op een, in ieder geval, persoonlijke verbinding van kerk

Geloven en deelnemen aan een kerkgemeenschap zijn voor de meeste respondenten onlosmakelijk aan elkaar verbonden!

en geloven. In totaal geven elf respondenten een persoonlijke betekenis aan de verbinding tussen kerk en hun geloof. En ten opzichte van de Westerkerk loopt dit zelfs op tot twaalf respondenten, die de Westerkerk en het geloof onlosmakelijk aan elkaar verbonden zien. Deze resultaten spreken het onderzoek van Van Dijk-Groeneboer (2013) tegen.

In het rapport van De Hart (2014) beschrijft hij, ten aanzien van de-institutionalisering van religie onder jongeren, een uitzondering bij de jongeren van de protestantse kerken. Onder deze jongeren constateert hij een revitalisering van geloofstraditie. Hiervoor reikt hij de mogelijke verklaring aan dat deze jongeren op zoek zijn naar zekerheid in een onzeker bestaan en zich daarom aansluiten bij de zekerheid van een bepaalde geloofstraditie. In de interviews met de respondenten worden uitspraken gedaan die hier mogelijk op kunnen wijzen. Zowel ten aanzien van geloven als wel de kerk worden termen gebruikt als dat het een 'houvast' en een 'zekerheid' biedt. Dit gaat echter op voor elke levensbeschouwing en/of geloof. In hoeverre dit dan ook te maken heeft met eventueel door hun ervaren onzekerheid in hun leven is niet naar voren gekomen. En in hoeverre dat dan meer zou zijn ten opzichte van voorgaande generaties, wat uit het onderzoek van de Hart (2014) naar voren kwam, daarvoor bestaat geen vergelijkend onderzoeksmateriaal.

Voor nu kunnen we in elk geval concluderen dat voor nagenoeg elke gelovige respondent geldt dat kerk en geloven belangrijk zijn voor elkaar.

5.2.2 De gemeenschap

In de betekenisverlening aan kerk wordt op de eerste plaats de kerk als een geloofsgemeenschap beschreven. Volgens de respondenten betreft het een groep mensen die onderling het geloof delen en elkaar ondersteunen. Op de tweede plaats komt het sociale component: het is een gemeenschap waarbinnen je sociale contacten opdoet. In de betekenisverlening aan de Westerkerk wordt het in de omgekeerde volgorde genoemd. Het is allereerst een sociale gemeenschap, waarbinnen men elkaar ontmoet en elkaar helpt. Op de tweede plaats is het een geloofsgemeenschap, waar men met en van elkaar leert over God en een christelijke leefstijl. Drie respondenten benoemen expliciet dat het het belangrijkste is om elkaar te leren kennen en dat er daarna ruimte is voor de theorie.

Van Ewijk (2014) schrijft over de plaatsgevende en de plaatszoekende samenleving. De kerk had hier, voor de tijd van de verzuiling, een grote rol in. De kerk gaf je een plek en van daaruit stond je in het leven. Zoals reeds eerder aangegeven kwam de ontzuiling binnen de GKv wat later op gang namelijk vanaf de jaren '90. Voor die tijd was het een gemeenschap die je een plaats gaf. Het aspect van de geloofsgemeenschap stond op de eerste plaats en je had het met elkaar te doen. De toewijding aan het met elkaar de gemeenschap levend houden was vanzelfsprekend. Bij het merendeel van de respondenten in dit onderzoek komt op verschillende plekken terug dat het een keuze is geworden. Het is niet de eerder genoemde vanzelfsprekendheid die maakt dat zij zich voor de Westerkerk in zetten. Nee, het zijn de sociale contacten die ze hebben en op kunnen doen en dat ze zich willen committeren aan deze

gemeenschap. Vooral dat laatste is belangrijk. Er wordt een bepaalde mate van betrokkenheid van je verwacht door de respondenten, waarbij sommigen van hen aangeven dat ze daar zelf ook nog in willen groeien. Maar vanuit de gemeenschap, voornamelijk de leiders, mag daar meer een appèl op worden gedaan dan tot op heden gebeurt.

Merendeel van de respondenten geven aan dat deelnemen aan de gemeenschap van de Westerkerk een actieve keuze is en dat ze daar op aangesproken willen worden!

Voor drie respondenten is dit anders. Voor hen geldt meer dat ze het ervaren dat zij een plek in deze gemeenschap hebben gekregen, van God, en ze zich aan Hem gehoorzaam weten door te blijven. Het betreft hier eerder een plaatsbepaling, in plaats van een keus uit eigen behoeften. Ook zij committeren zich aan de gemeenschap maar ervaren wel een groeiende afstand tot het bestuur van die gemeenschap.

Ondanks dat Duyvendak & Hurenkamp (2004) de pluriformeringstheorie (dat de Nederlander er onderling steeds meer verschillende ideeën op na houdt) weerleggen, geven zij wel ook aan dat er tijdelijk een toenemende onenigheid kan bestaan. De onenigheid is niet zo zeer interessant, maar wel de nieuwe meerderheid die zich in de tijd aftekent (p. 217). Op basis van dit onderzoek valt er niets generaliserend te zeggen over een eventuele meerderheid. Slechts zestien van de circa zeventig jongvolwassenen zijn geïnterviewd. Een deel van de benaderde jongvolwassenen heeft aangegeven niet mee te willen doen. Hierdoor is het vrij aannemelijk te denken dat de diversiteit aan meningen nog niet op tafel ligt. Daarbij is er verder ook geen data te gebruiken uit kwantitatief onderzoek, waardoor er over aantallen al helemaal niet gesproken kan worden.

Wat er over gezegd kan worden is dat het merendeel van de respondenten er innovatieve ideeën op na lijkt te houden ten aanzien van hun plaats in de kerk. Het geloof is zeker het verbindende aspect, maar er moet eerst gewerkt worden aan onderlinge ontmoeting en uitwisseling. De kerk is niet de plek waar je geplaatst wordt, maar waar je voor kiest. Wanneer je daar dan onderdeel van uit maakt wordt er wel ook verwacht dat je participeert en daar mag dan ook een beroep op worden gedaan.

Voor een groot deel van de respondenten is de kerk niet waar je geplaatst wordt maar waar je voor kiest

Naar aanleiding van de bespreking bij de focusgroep komt er naar voren dat er niet zodanig gestreefd wordt naar een zo homogeen mogelijke gemeenschap, maar naar ruimte voor diversiteit. Juist door meer onderling ontmoeting te creëren streeft men naar meer begrip voor elkaars eigenheid en ruimte voor diversiteit. Door het omarmen van een zekere heterogeniteit in de gemeenschap lijkt er een verschuiving in het type gemeenschap plaats te vinden. Toch klopt het niet om te zeggen dat het nu een ander soort gemeenschap wordt in het kader van de zware en lichte gemeenschap, van Gemeinschaft en Gesellschaft en die van bonding en bridging social capital. In de antwoorden van de respondenten blijft er een beeld overeind staan van een vrij besloten naar binnen gerichte, normatieve (in de manier van met elkaar omgaan) gemeenschap. Door de grote nadruk op de

sociale contacten is het niet een gemeenschap waar je je zomaar los van maakt. Gezien het religieuze karakter van de gemeenschap is het ook niet iets waar je zomaar lid van kunt worden (dit heeft ook te maken met afspraken die zijn vastgelegd in de Kerkorde. Om deel te nemen aan sommige activiteiten, bijvoorbeeld het avondmaal, moet men belijdend lid van één van de gereformeerde kerken zijn). Het blijft een zware gemeenschap. Tradities en gewoonten spelen een grote rol binnen dit kerkverband. Onder enkele respondenten wordt hier wel wat op af gegeven, doordat de daaruit voortvloeiende regels en afspraken als beklemmend worden ervaren. Tegelijk borduren de antwoorden van de respondenten wel voort op de huidige tradities en gewoonten en worden er daarin geen heel nieuwe wegen ingeslagen. Dat het geloof verbindt en gecombineerd wordt met het verlangen naar diepgaand contact binnen de gemeenschap overstijgt het beeld van bridging social capital. Het is meer dan een aantal individuen. Het betreft een gemeenschap, een groep met de gezamenlijkheid van geloof en commitment aan elkaar.

Slechts drie respondenten benoemen ergens in het interview dat de kerk en/of de Westerkerk ook een rol heeft buiten de eigen gemeenschap. Nu is in de interviews de open vraag gesteld wat de betekenisverlening van de respondent is aan de begrippen kerk en Westerkerk. Er is dus niet expliciet gevraagd naar een mogelijke betekenis van de kerk voor de mensen buiten die gemeenschap. Toch is het opvallend dat dertien respondenten hier niets over gezegd hebben. Het binnen de GKv aanwezige verlangen om als plaatselijke kerk in zijn geheel naar het publieke domein te verschuiven wordt onder de respondenten niet echt gehoord. Onder hen wordt voornamelijk gesproken over de betekenis van de gemeenschap voor de mensen die zich in die gemeenschap bevinden. Hiermee wordt niet gezegd dat de respondenten vinden dat de kerk geen rol heeft voor mensen buiten haar gemeenschap, maar wel dat er voor het overgrote deel van de respondenten niet een eerste associatie is om als kerk aanwezig te zijn voor mensen buiten die gemeenschap.

De primaire associaties met kerk en Westerkerk zijn naar binnen gericht: gericht op de eigen gemeenschap.

5.2.3 Wat is thuis?

Er is geen link te leggen tussen (de mate van) het geloof van de respondent en de mate waarin diegene zich thuis voelt in de Westerkerk. Onder de elf respondenten die zichzelf als gelovig typeren zijn er acht die zich thuis voelen, twee die zich niet thuis voelen en twee die zich enigszins thuis voelen. Onder de twee respondenten die zich als niet gelovig typeren is er één die zich thuis voelt en één die zich niet thuis voelt. Onder de respondenten die aangeven geloven moeilijk te vinden is er één die zich thuis voelt en twee die zich enigszins thuis voelen. Wel is er een link te leggen tussen het thuisgevoel en de sociale contacten die men heeft binnen de gemeenschap. Door twaalf van de dertien zich enigszins of geheel thuis voelende respondenten wordt dit punt benoemd als één van de belangrijke redenen die men heeft om zich thuis te voelen. Dit wordt opgevolgd door de huisgroepen, wat door negen van deze respondenten wordt aangegeven als stimulerend voor hun thuisgevoel. De huisgroepen worden in dit verband getypeerd als een veilige groep waar men het leuk mee heeft en waar men van elkaars geloof kan leren.

'Thuis' is waar de sociale gemeenschap van de Westerkerk is. Het in contact staan met de gemeenteleden.

Andersom geldt dit echter niet: het is niet zo dat diegenen die zich niet thuis voelen geen sociale contacten hebben. Ook zij hebben sociale contacten binnen de gemeente. Zoals in § 4.6 reeds aangegeven zijn de redenen waarom men zich niet thuis voelt te uiteenlopend om daar iets gemeenschappelijks in te kunnen benoemen.

Door geen van de respondenten wordt de kerk als fysieke plek, als in een gebouw, genoemd in combinatie met hun thuisgevoel. Het kerkgebouw, zowel de Westerkerk als wel de algemene typering, wordt wel in vier interviews genoemd maar nergens wordt aangegeven dat het gebouw

specifiek thuis is. Qua fysieke inrichting van de Westerkerk had dit goed ter sprake kunnen komen, aangezien dit kerkgebouw op dit moment in verbouwing is. Er wordt in twee interviews iets gezegd omtrent deze verbouwing, echter slechts ter illustratie bij een ander gemaakt punt.

Vijf van de respondenten benoemen expliciet dat de gemeente bekend en vertrouwd is aangezien ze hier al jaren (in de meeste gevallen reeds hun leven lang) lid zijn. Dit kan wijzen op het thuis voelen als 'haven', welke Duyvendak (2011) als één van de drie elementen van het thuis voelen noemt. Maar ook kan dat meer wijzen op 'familiarity', wat te duiden valt als het met iets bekend zijn. Ondanks dat één respondent wel aan geeft zich af te vragen of zijn thuisgevoel niet meer is dan dat, geldt voor alle respondenten die zich thuis voelen dat ze hun thuisgevoel omschrijven in de richting van zowel 'haven' als 'heaven'. Interessant is dat de huisgroep door het merendeel van de respondenten getypeerd kan worden als 'heaven'. Het is een plek waar ze zichzelf kunnen zijn, goede contacten hebben met de leden en in de meeste gevallen het idee hebben dat ze zich onder gelijkgestemden bevinden.

Elke respondent verbindt kerk aan een gemeenschap van (gelovige) mensen. Ondanks dat een enkeling aangeeft dat dit niet perse bekenden hoeven zijn, blijkt dat in alle interviews wel gesproken wordt over een gemeenschap van mensen die men kent en waar men mee vertrouwd is. Wanneer we dan opnieuw kijken naar de vier strategieën welk Duyvendak (2011) benoemt voor het thuisgevoel, zie Figuur 10, dan betekent dit dat het thuis voelen in de kerk verbonden is aan een specifieke plek. Waarmee dan niet bedoeld wordt op een fysieke plek maar een plek als in een gemeenschap. De kerkdienst als verzamelplaats en als activiteit waar men elkaar als totale gemeenschap ontmoet is daarin belangrijk.

Table 2.1 Reproduction of Table 1.2 Strategies to feel at home in a mobile world

	Mobility seen negatively	Mobility seen positively
Generic places	1. People lost in space: No strategies available	2. Chronically mobile: The hotel chain strategy
Particular places	3. Defensive localists: My house is my home strategy	4. Elective belongers: The mobile home strategy

Figuur 10

De strategie in cel 2, waarbij een algemene plek geldt als thuis, is op de respondenten binnen dit onderzoek dan ook niet van toepassing. Voornamelijk op basis van de uitkomsten van de focusgroep lijkt het merendeel van de respondenten zich in cel 4 te bevinden. Er wordt uitgegaan van een specifieke plek, in dit geval de gemeenschap, waar men voor kiest. Deze conclusie wordt mede getrokken op basis van de uitspraken dat het allereerst begint bij de respondenten zelf en men van daaruit open wil/gaat staan voor de ideeën van anderen.

Binnen cel 3 gaat men ook uit van een specifieke plek maar heerst er meer een gevoel van nostalgie. Iets wat men graag wilt behouden en/of waar men naar terug wil. Drie respondenten, waarvan één zich niet thuis voelt, één zich enigszins thuis voelt en één zich thuis voelt, verwoorden dat ze steeds minder herkennen binnen de Westerkerk. Hierbij verwijzen ze alle drie naar de inhoud van de preek, de bijbeluitleg en de houding van de (eigen) predikanten en ze geven aan het oneens te zijn over diverse zaken die veranderen. Hierbij wordt onder andere visie (op onder andere openstellen van de kerkdeuren voor initiatieven in de wijk en de jeugddiensten)

Een klein deel van de respondenten voelt zich toenemend vervreemd van de Westerkerk door veranderingen in woordverkondiging en visie.

concreet benoemd en de invulling van de liturgie. De diverse veranderingen doen af aan hun thuis gevoel, of wel aan de herkenbaarheid van hun thuis.

Voor wat betreft de andere twee respondenten die zich niet thuis voelen kan tevens een toepassing worden gemaakt vanuit de strategie in cel 4. Ondanks een

totaal andere toedracht geven beide respondenten aan zich op dit moment nergens thuis te voelen. Voor de ene respondent is dit omdat hij teleurgesteld is in het handelen van mensen binnen de kerk en op dit moment niet weet of en hoe hij zou kunnen invoegen in een kerk. Voor de andere respondent is dit omdat hij zich niet vereenzelvigd met de religieuze identiteit van een kerk. Wel geven beide aan onderdeel uit te willen maken van een gemeenschap, alleen nu nog niet te weten waar dat zou moeten zijn.

5.2.4 Verschuiving in het activiteitssysteem

Eén van de doelen van dit onderzoek was een richting te wijzen voor de reeds aanwezige objectverschuiving binnen het activiteitssysteem van de GKv. In het activiteitssysteem van de GKv in cultuur-historisch perspectief, zoals figuur 3 weergeeft in § 1.5, ligt de nadruk op het onderwijs door middel van het bestuderen en uitgelegd krijgen van de bijbel. Dit leidt tot de toerusting van haar leden, middels kerkdienst en diverse activiteiten ten behoeve van bijbelstudie. Daarbij wordt uitgegaan van een plaats bepaling door lid te zijn van een desbetreffende plaatselijke kerk.

De tegenstellingen die vanuit andere onderzoeken, zoals van Slendebroek (2014), De Jonge et al. (2014) en Kuiper (2015), naar voren kwamen worden niet herkend in de resultaten van dit onderzoek. De-institutionalisering van religie lijkt niet herkend te worden door de respondenten, ook een groots verlangen om meer op buiten gericht te zijn wordt niet direct herkend en evenmin geldt dat voor een zekere mate van stuurloosheid (wel dat men het in sommige gevallen oneens is met de richting die gekozen is). Een objectverschuiving leidt op basis van de inbreng van deze respondenten niet tot een kerk die bijvoorbeeld meer aanwezig is in het publieke domein.

Ook al worden de hierboven genoemde tegenstellingen niet herkend, er blijken wel degelijk tegenstellingen en spanningen te zijn zoals uit voorgaande paragrafen blijkt. De diversiteit, zoals beschreven in hoofdstuk 1, worden door de uiteenlopende antwoorden van de respondenten bevestigd. Er is een grote diversiteit in behoeften en wensen. Tegelijk geven de respondenten zelf al aan dat het niet zozeer een aanpassing is van bestaande activiteiten naar eigen smaak, maar veeleer het creëren van nieuwe activiteiten waarin het elkaar leren kennen centraal staat. Zoals aangegeven in § 3.7.2 werd er met de focusgroep toegewerkt naar een collectieve betekenisverlening aan versterkende factoren om zich thuis te voelen in de Westerkerk. De gezamenlijk ervaren tegenstelling is gebaseerd op gebrekkig onderling contact. Waarbij de respondenten aangeven dat de onderlinge ontmoeting en uitwisseling als vereiste wordt gezien om zich thuis te voelen. Net als dat het voor merendeel als voorwaarde wordt gezien om onderling het geloofsgesprek te kunnen voeren.

Uit de antwoorden van de respondenten blijkt het voor merendeel een keus te zijn te willen horen bij de Westerkerk. Naast het leren uit de bijbel is er een grote behoefte aan het leren van elkaar. Op de eerste plaats staat de onderlinge ontmoeting, het onderling sociale contact wat als voedingsbodem geldt voor het van elkaars geloof kunnen leren en daar met elkaar over kunnen spreken. Dat is het uitgangspunt, vanuit dit onderzoek, bij het richting wijzen voor een objectverschuiving. De Westerkerk, als Subject, werkt aan een op elkaar betrokken gemeenschap waarbinnen het persoonlijk leven en het persoonlijk geloof gedeeld wordt opdat de leden, als doel (als Object), zich ondersteund en gestimuleerd weten in hun geloofsleven. Dit krijgt vorm in zowel activiteiten ten behoeve van bijbelstudie maar te meer, in het realiseren van deze objectverschuiving, door activiteiten ten behoeve van onderlinge kennismaking en uitwisseling.

In de antwoorden van de respondenten zitten grote tegenstrijdigheden ten aanzien van de regels en de werkverdeling. De één geeft aan wars te zijn van de hoeveelheid regels en afspraken en het liever allemaal wat losser te willen, en een ander geeft aan te willen zien dat er wat strikter aan regels en afspraken gehouden wordt. De één pleit voor een bredere vertegenwoordiging van gemeenteleden in de diverse commissies, terwijl de andere aangeeft alle commissies te willen laten verdwijnen. De één geeft aan zich te kunnen identificeren met het landelijk kerkverband, terwijl dit voor een ander van geen betekenis blijkt. Wat echter overtuigd naar voren komt is dat de belangrijkste leergemeenschap (de community of practice) de eigen gemeenschap blijkt te zijn, waarbij het werk onderling beter verdeeld mag worden en er sprake is van een gezamenlijke verantwoordelijkheid.

5.3 Beantwoording onderzoeksvraag

5.3.1 Het antwoord op de deelvragen

Ten aanzien van de deelvraag 'Voelt het jongvolwassen gemeentelid zich thuis in de Westerkerk?' geven drie respondenten aan zich niet thuis te voelen, vier respondenten zich enigszins thuis te voelen en negen respondenten zich thuis te voelen.

Ten aanzien van de deelvraag 'Wat maakt dat het jongvolwassen gemeentelid zich wel/niet thuis voelt in de Westerkerk?' worden de sociale contacten en de huisgroep het meest genoemd bij wat het thuisgevoel bepaald. De kerkdienst, qua opbouw en inhoud van de preek, wordt het meest aangehaald waardoor de respondent zich niet thuis voelt. Zie voor een volledig overzicht van punten die genoemd zijn Figuur 7 (p. 39) en Figuur 8 (p. 40).

Ten aanzien van de deelvraag 'Welke maatregelen vindt het jongvolwassen gemeentelid nodig om dit thuisgevoel te versterken?' worden door de meeste respondenten antwoorden gegeven die wijzen op aanpassingen in de kerkdienst. Concreet wordt benoemd:

- Het opnieuw doordenken en organiseren van jeugddiensten;
- Het meer zingen en alleen begeleiden door de band;
- De lange preek vervangen door 1 of meerdere korte overdenkingen, eventueel in kleine groepen;
- Makkelijker preken;
- Meer zondeprediking;
- Persoonlijke getuigenissen;
- Vaker afwisseling in sprekers;
- Meer interactie;
- Gelegenheid tot gebed na de dienst;
- Gelegenheid tot doorspreken na de kerkdienst.

Verder worden er maatregelen genoemd ten aanzien van beleidszaken (organisatie, visie en predikanten), onderlinge ontmoeting, meer aandacht voor het werk van de Heilige Geest, een huiselijker uitstraling van de kerkzaal en het bewerken van een cultuur waarin meer onderling openheid is. Zie voor een volledig overzicht Figuur 9 (p. 42).

5.3.2 Het antwoord op de centrale vraag

Ten aanzien van de vraag 'Welke veranderingen binnen de Gereformeerde Kerk vrijgemaakt in Amersfoort-West bevorderen het thuisgevoel van het jongvolwassen gemeentelid?' zijn er diverse punten benoemd. Voor een totaal overzicht vanuit de interviews zie Figuur 9 op p. 42.

Voor het beantwoorden van de centrale vraag zijn de antwoorden gefilterd op gezamenlijkheid:

- Een actieve houding vanuit de respondent van waaruit hij betrokken is bij de gemeente;
- Het organiseren of uitvoeren van een (éénmalige of structurele) activiteit, waaronder ook deelname aan een commissie kan worden verstaan, in de gemeente door de respondent;
- Het appèl doen op een actieve houding onder gemeenteleden door leiders in de gemeente, met name de predikant;
- Het organiseren van niet- en semi-verplichte activiteiten voor kleine (niet reeds bestaande) groepen gemeenteleden waarbij uitwisseling en ontmoeting centraal staan;
- Goede en snelle communicatie over het gemeentelieven en het commissiewerk.

5.4 Aanbevelingen Westerkerk

Het advies afkomstig uit de focusgroep wordt hier integraal overgenomen. Dat bestaat uit de eerstvolgende drie punten.

A1(wk) Creër meer onderling contact en uitwisseling

Het uitgangspunt in het advies van de focusgroep is de onderlinge ontmoeting: het elkaar leren kennen als stevige basis voor een geloofsgemeenschap waar in men zich thuis voelt. Door elkaar te leren kennen komt er meer begrip voor de verschillende ideeën en meningen. Deze onderlinge ontmoeting ontstaat niet spontaan, waardoor de contacten binnen de gemeenschap vaak in een kleine kring besloten liggen. Het verdient aanbeveling om activiteiten te organiseren waarbij:

- gemeenteleden in contact komen met gemeenteleden die zij nog niet kennen;
- de ontmoeting (recreatief) en/of uitwisseling (leren van elkaars geloof) in kleine groepen plaats vindt;
- het een geschikt moment zou zijn om dit na de ochtenddienst of tijdens een maaltijd te laten plaatsvinden;
- er een zekere mate van verplichting is om daar aan deel te nemen.

Gebruik hierbij het aanbod van een deel van de focusgroepleden, dat zij hier actief in mee willen denken.

A2(wk) Spreek gemeenteleden aan op verantwoordelijkheid als gemeentelid

De eigen betrokkenheid en verantwoordelijkheid in en bij de gemeente worden door de respondenten genoemd als aspecten om je (meer) thuis te voelen. Dit moet echter, volgens de respondenten, niet te vrijblijvend zijn en afhangen van de eigen intentie. Het verdient dan ook aanbeveling om in de preken de gemeenteleden aan te sporen tot betrokkenheid en het nemen van verantwoordelijkheid ten behoeve van de gemeente. Dit moet een terugkerend onderwerp zijn: de kracht van herhaling.

A3(wk) Vraag jongvolwassenen voor het werk dat in de gemeente gedaan wordt

Het vele werk dat er in de gemeente gebeurt voltrekt zich voor veel van de respondenten vaak achter de schermen van hun waarneming. Dit geeft onder andere onduidelijkheid over hoe de kerk als organisatie in elkaar steekt. Deze onduidelijkheid leidt in sommige gevallen tot frustratie. Daarnaast geven de respondenten aan dat door te participeren in het werk wat er in de gemeente gebeurt ze zich meer betrokken en thuis (zullen) voelen. Ook geven zij aan dat te veel van het werk binnen bepaalde doelgroepen belegd is. De respondenten opteren voor een meer gemêleerde samenstelling in werkgroepen en commissies. Dit draagt bij aan zowel nieuwe contacten als aan een betere representativiteit in die werkgroepen en commissies. Het verdient dan ook aanbeveling actief jongvolwassenen te benaderen voor diverse functies en rollen binnen het gemeentewerk.

A4(wk) Houd de uitkomsten van dit onderzoek tegen het licht van de gemeentevisie

De Westerkerk heeft een gemeentevisie die driedelig is. De visie is gericht op boven (God), binnen (de eigen gemeenschap) en buiten (de mensen buiten de gemeenschap). De aanbevelingen binnen dit onderzoek hebben voornamelijk met 'binnen' te maken. Het verdient aanbeveling in gesprek te raken met de respondenten hoe deze uitkomsten zich verhouden tot de (andere delen van de) gemeentevisie.

5.5 Aanbevelingen Praktijkcentrum

A1(pc) Voice geven aan jongvolwassenen die een plaats zoeken in de kerk

Door verschuivingen die de afgelopen jaren zijn ontstaan binnen de GKv is er een diversiteit aan interpretatiekaders ontstaan. Een veel gehoord geluid vanuit één van die kaders is kritiek op de manier waarop jongvolwassenen hun geloof handen en voeten geven. Deze manier is voor sommige kerkleden totaal anders dan dat zij dat van oudsher gewend zijn. Dat wordt soms direct gekoppeld aan een normatieve bepaling van wat goed of slecht is.

In de interviews geeft het merendeel van de respondenten aan gelovig te zijn, dat (erg) belangrijk te vinden in hun leven En dat zij op fronten zoeken naar nieuwe invulling van hun geloof- en kerkleven. Concreet wordt daarbij bijvoorbeeld het bezoeken van de middagdienst genoemd. Dat zegt meer over het praktisch vormgeven van hun geloofsleven dan hoe belangrijk dit geloof voor hen is. Dit benadrukt het belang van de aanbeveling om in de dienstverlening vanuit het Praktijkcentrum meer het geluid van de nieuwe generatie te laten klinken. Op die manier kan zij plaatselijke kerken helpen hun interpretatiekader te vergroten en niet naar de verschuivingen te kijken als een probleem maar als een aanzet voor een kerk die in ontwikkeling is. Met de resultaten van dit onderzoek is daar een eerste proeve van voorhanden.

A2(pc) Onderzoek thuisgevoel onder verschillende generaties

Dit onderzoek is slechts een eerste stap in het onder woorden brengen van wat maakt dat een gemeente wel of niet iemands thuis is. Het is aannemelijk te denken dat er tussen de verschillende generaties wezenlijke verschillen zullen zijn, net als –zoals nu ook blijkt– binnen de generaties. Het verdient aanbeveling om hier verder onderzoek naar te doen. Het zal de dialoog over de toekomst van dit kerkverband verbeteren wanneer er inzicht is in de verschillende betekenisverleningen aan 'gelooven' en 'kerk' en hoe men dit in verband ziet met het thuisgevoel.

A3(pc) Breder onderzoek naar mogelijk objectverschuiving binnen de GKv

De resultaten van dit onderzoek wijzen niet op een grote objectverschuiving van deze kerk naar het publieke domein, waarbij de kerk ook meer van betekenis zal zijn voor de mensen buiten de eigen gemeenschap. Het verwijst eerder naar een objectverschuiving waarbij zij gemeenteleden nog verder uit het publieke domein trekt en meer ondersteunend wil zijn aan haar eigen leden. Hoe

representatief zijn de antwoorden van de respondenten die in dit onderzoek zijn geïnterviewd? En is het inderdaad een correcte duiding dat zij eerder meer naar binnen dan verder naar buiten willen reiken? De antwoorden die dit onderzoek oplevert zijn indicaties die voor huidige, maar ook voor komende generaties jongvolwassenen nader (verdiepend, verrijkend en verbredend) onderzoek vragen. Het verdient ook aanbeveling om opnieuw kritisch naar de verschillende onderzoeken van o.a. Slendenbroek (2014) en De Jonge et al. (2014) te kijken. De richting en inhoud van de zone van naaste ontwikkeling van dit kerkverband staat nog allerminst vast.

A4(pc) Versterk de onderlinge dialoog in de kerken

Uit het onderzoek blijkt dat de respondenten behoefte hebben aan het samenbrengen van de diverse groepen binnen de gemeente om zo van elkaar te leren. Dit sluit goed aan bij het Praktijkcentrum van waaruit sterk ingezet wordt op de onderlinge dialoog binnen de kerk. Het heeft hiervoor onder andere een cursus 'Samen in gesprek' ontwikkeld. Module 1 van deze cursus betreft het voeren van een geloofsgesprek. Dit gaat over zicht op jezelf en zicht op de ander. Je hebt beiden een ander levensverhaal en daarin kun je van elkaar leren. Module 2 van deze cursus gaat over hete hangijzers: discussiepunten binnen de gemeente waarbij men het moeilijk vindt om te luisteren naar een andere mening.

Het verdient aanbeveling deze cursus uit te breiden met een deel dat meer specifiek over de gemeente gaat. En dan niet vanuit 'problemen' maar vanuit het ontdekken van elkaars betekenisverlening aan kerk en geloven. Welke betekenis verleent men aan kerk en wat verwacht men daar van? En, wat verwacht men onderling van elkaar als leden van een zelfde gemeenschap binnen die betekenisverlening?

Het onderlinge begrip in een gemeente zal groeien, wat de dialoog over de objectverschuiving van de GKv ten goede zal komen.

Hoofdstuk 6

Reflecties

Zoals ik in §3.12 reeds beschreef heb ik, de onderzoeker en schrijver van deze thesis, nogal uiteenlopende rollen in het kader van dit onderzoek. Zo ben ik:

- representant voor het Praktijkcentrum als in dienst zijnde adviseur;
- afstuderend Master Social Work;
- lid van de Westerkerk;
- jarenlang actief geweest rond het jeugdwerk op operationeel én beleidsniveau in de Westerkerk;
- een mezelf als religieus typerend individu.

Het roept bij mij de behoefte op om me te verantwoorden waarom ik wat heb gedaan en waarom ik dat heb gedaan. Daar wil ik in dit afsluitende hoofdstuk graag wat woorden aan wijden.

Als bijna Master Social Work mag er van mij verwacht worden dat ik vanuit onderzoekende en analyserende competenties naar mijn eigen praktijk kan kijken. Nu wordt er in verschillende literatuur aangegeven dat binnen het praktijkgericht onderzoek de stem van de onderzoeker gehoord mag worden. Van Ewijk (2014) parafraseert Schön dat er altijd een framing vanuit de professional is 'voor het percipiëren van problemen en zoeken van oplossingen' (p. 132). Ik sta persoonlijk positief tegenover verschuivingen binnen het activiteitssysteem van de GKv. Ik zie dat het huidige activiteitssysteem niet langer voldoet. In de TrendRede 2015 werd er gesproken over de 'ondertussenheid'. We zitten tussen twee dimensies in en ook al weten we niet wat de nieuwe dimensie wordt, laten we ondertussen maar gewoon door gaan met wat er ligt. Dat is voor mij een goede typering van waar de GKv zich op dit moment in bevindt. Het is, ook voor mij als adviseur en gemeentelid, onduidelijk waar het naar toe gaat. Maar ik houd mijn oren en ogen open en probeer te duiden wat de verschillende stemmen binnen de GKv zeggen. Dat is wat ik in mijn rol als adviseur terugleg in de kerken om daar onder andere onderling begrip mee te creëren. Die nadruk op onderling begrip kan de indruk wekken dat ik de respondenten heb beïnvloed, aangezien zij met een soortgelijke conclusie kwamen. Het mooie is dat dit juist zonder inmenging van mij tot stand kwam. Daarvan getuigt de wijze waarop ik het onderzoek heb ingericht.

Wat betreft de framing in dit onderzoek ben ik uiteraard bepalend geweest in het vaststellen van het sociaal theoretisch kader en het gebruiken van diverse onderzoeken. Daarmee heb ik al een bepaalde richting gegeven aan dit onderzoek. Echter in de gesprekken met de respondenten heb ik me zo goed als stil gehouden. Uiteraard heb ik de vragen bepaald en daarmee zo nu en dan richting gegeven aan het gesprek. Maar wanneer een respondent om mijn mening over zaken vroeg dan gaf ik aan dit na het interview te willen benoemen maar niet tijdens, om het interview daarmee niet te beïnvloeden. Tijdens de interviews heb ik steeds gepoogd de antwoorden samen te vatten om te verifiëren dat ik de antwoorden goed registreerde.

De meeste van de respondenten ken ik, zowel als gemeentelid als wel door mijn activiteiten als eerder uitvoerend jeugdwerker. Dit maakte dat in sommige interviews er persoonlijke zaken op tafel kwamen die niet direct relevant waren voor het onderzoek. Ik heb me in het interview steeds beperkt tot zaken die in direct verband stonden tot het beantwoorden van de deelvragen en de centrale vraag. Een interessante bijkomstigheid was dat ik met ongeveer de helft van de respondenten na het interview nog een uitgebreid gesprek heb gevoerd. Naast dat die gesprekken

plezierig waren, waren ze ook een bevestiging dat in de interviews een mate van verzadiging was plaats gevonden qua op te halen data.

Tegelijk kon ik als 'insider' ook direct vanuit de praktijk zaken bespreekbaar maken. Wanneer er gerefereerd werd aan bijvoorbeeld een kerkdienst of aan een commissie dan leverde dit direct weer nieuwe aanknopingspunten op.

Mijn rol als adviseur neemt de beperking met zich mee dat de verantwoordelijkheid voor en de uitvoering van de implementatie niet bij mij ligt. Door van onderaf met de respondenten het in de vraagstelling besloten veranderproces in te richten en tegelijkertijd de mensen die wél uitvoeringsmacht hebben in het onderzoek te betrekken, verander ik de wat vrijblijvende rol van adviseur in een geëngageerdere rol van faciliteerder, ondersteuner en aanjager. In mijn verdedigingsgesprek zal ik ook terug kunnen kijken op het eerste gesprek met de beleidsmakers en daar de resultaten van over kunnen brengen.

Om de betrouwbaarheid van mijn onderzoek aan te tonen heb ik in eerste instantie MAXQDA gebruikt. Binnen MAXQDA ben ik begonnen met de drie stadia van coderen zoals ik deze in §3.7.1 heb beschreven. Het betreft hier de data vanuit de individuele interviews.

Bij het coderen heb ik in eerste instantie de drie 'takken' gebruikt, te weten 1) geloven, 2) kerk en 3) Westerkerk. Deze heb ik vervolgens onderverdeeld in diverse categorieën. Om een indruk te krijgen van de categorieën heb ik een deel van het coderingsysteem ingevoegd als Figuur 11. Vanuit de ontwikkelde coderingsboom ben ik in Excel gaan clusteren naar hoeveel verschillende respondenten een bepaald punt hebben benoemd. Alle verschillende stappen en benoemde categorieën heb ik in MAXQDA en in diverse Excel-sheets gedocumenteerd.

Tijdens de start en de uitvoering heb ik overleg gehad met verschillende personen, waaronder de in deze thesis benoemde critical friends. Hun inbreng heb ik meegenomen in mijn theoretisch kader en in de verwerking van de data.

Door met dezelfde respondenten ook een focusgroepbijeenkomst te beleggen kon ik mijn eerste analyse valideren bij de respondenten.

Code System	Count
A0 profiel	16
A1 geloven betekenis	57
A2 geloven belangrijk	43
onderdeel van opvoeding	1
onderdeel identiteit	2
A3 geloven activiteiten	69
A4 geloven godsbeeld	47
God als grote broer	2
God als vader	1
regels	0
B1 kerk betekenis	48
activiteit	6
gebouw	10
sociale gemeenschap	6
geloofsgemeenschap	20
B2 kerk belangrijk	28
B3 kerk activiteiten	34
C1 Westerkerk (wel of niet thuisvoelen)	40
C1a afbrekend qua thuisgevoel	59
C1b opbouwend qua thuisgevoel	83
C2 Westerkerk activiteiten	18
C2a Westerkerk activiteiten negatief	146
C2b Westerkerk activiteiten positief	123
C3 Westerkerk betekenis kerk	35
C4 Westerkerk wenselijke veranderingen	150
C5 Westerkerk kerkverband	19
C6 Westerkerk verantwoordelijkheid	44
D Nieuwe respondent	12
E De-institutionalisering	2
Sets	0

Figuur 11

Eerlijkheidshalve zag ik er best tegen op om dit onderzoek te doen. En dan doel ik niet op de instrumentele kant van het onderzoek maar op de inhoudelijke kant. Juist omdat ik zelf ook deel uit maak van deze gemeenschap en het daardoor ook mijn thuis is. Wat zijn de effecten van dit onderzoek op mijn eigen thuisgevoel? Sommige van de uitkomsten hebben me verbaasd. Waaronder dat slechts drie respondenten de functie van de gemeente voor buiten de gemeenschap hebben benoemd. Ik ben daar persoonlijk een groot voorstander van. Tegelijk toon ik daarmee aan dit ik het onderzoek in die zin niet gemanipuleerd heb door de respondenten hier bijvoorbeeld expliciet naar te vragen. Ik heb hen gevolgd in de antwoorden die zij geven. Ik zie uit naar het gesprek met de beleidsmakers en zal er op aansturen dat de intentie die zij hebben uitgesproken, om aan de slag te gaan met dit onderzoek, bewaarheid zal worden!

Literatuurlijst

- Aken, J. van, & Andriessen, D. (2011). *Handboek ontwerpgericht wetenschappelijk onderzoek. Wetenschap met effect*. Den Haag: Boom Lemma.
- Bauman, Z. (2001). *Community. Seeking safety in an insecure world*. Cambridge, United Kingdom: Polity Press.
- Bauman, Z. (2011). *Vloeibare tijden. Leven in een eeuw van onzekerheid*. Zoetermeer: Boekencentrum B.V.
- Beer, P. de, (2004). In J.W. Duyvendak & M. Hurenkamp (Red.), *Kiezen voor de kudde* (pp. 18-38). Amsterdam: Van Genneep.
- Boeije, H. (2005). *Analyseren in kwalitatief onderzoek; Denken en doen*. Amsterdam: Boom onderwijs.
- Bontekoning, A. (2012). *Generaties! Werk in uitvoering*. Amersfoort: De Vrije Uitgevers.
- Boutellier, H., (2011). *De Improvisatiemaatschappij*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Bryman, A. (2008). *Social research methods* (3^e druk). Oxford, United Kingdom: Oxford University Press.
- Centraal Begeleidingsorgaan (2004). *Handleiding focusgroepen*. Gedownload op 22 januari 2015 van <http://www.communicerenmetarmen.be/in-vogelvlucht/focusgroepsgesprekken>
- Centraal Bureau voor de Statistiek (2014). *Religie aan het begin van de 21e eeuw*. Den Haag: Centraal Bureau voor de Statistiek.
- Dijk-Groeneboer, M., Dr. (2013). *Kerk uit zicht? Jongeren inspireren...!*(onderzoeksrapport). Tilburg: Faculteit Katholieke Theologie
- Dinklo, I. (2006). Fabels en feiten over kwalitatieve onderzoeksresultaten. Hardnekkige misverstanden over generaliseren van kwalitatieve onderzoeksuitkomsten. *Kwalon*, tijdschrift voor kwalitatief onderzoek, 32, 2006, jaargang 11, nr. 2, pp. 35-43.
- Duyvendak, J.W. (2011). *The politics of home*. Hampshire, UK: Palgrave Macmillan.
- Duyvendak, J.W., Bouw, C., Gërkhani, K., & Velthuis, O., (2013). *Sociale kaart van Nederland*. Den Haag: Boom Lemma uitgevers.
- Duyvendak, J.W., & Hurenkamp, M. (2004). *Kiezen voor de kudde*. Amsterdam: Van Genneep.
- Duyvendak, J.W., & Hurenkamp, M. (2008). De zware plicht van lichte gemeenschappen. *Krisis*, 2008 (Issue 1), pp. 1-14.
- Evers, J. (2007). *Kwalitatief interviewen: kunst én kunde*. Den Haag: Boom Lemma
- Ewijk, H. van, (2006). De Wmo als instrument in de transformatie van de welvaartstaat en als impuls voor vernieuwing van het sociaal werk. In *Sociale Interventie*, 15.3, pp. 5-16.
- Ewijk, H. van, (2014). *Omgaan met sociale complexiteit. Professionals in het sociale domein*. Amsterdam: Uitgeverij SWP.
- Felling, A, Peters, J. & Scheepers, P. (2000). *Individualisering in Nederland aan het eind van de twintigste eeuw*. Assen: Koninklijke Van Gorcum BV.
- Giddens, A. (2013). *Sociology* (7e druk). Cambridge, United Kingdom: Polity Press.
- Hart, J. de, (2014). *Geloven binnen en buiten verband*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Jager-Vreugdenhil, M., (2012). *Nederland participatieland? De ambitie van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) en de praktijk in de buurten, mantelzorgrelaties en kerken*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Jonge, A.M. de, Schaeffer, J.H.F., Mol, M., Wijma, H., & Kuijsten, A. (2014). *Kerken onderweg*.

- Maar waarheen, en hoe?* Zwolle: Praktijkcentrum.
- Kamphuis, L. (2014). *Vrijgemaakt? Dertigers over het leven in een gereformeerde zuil*. Utrecht: Kok.
- Kellogg, W.K., (2004). *Logic Model Development Guide*. Geraadpleegd op 23 januari 2015 via http://www.nmpct.org/logic_model.php
- Kerk In Actie (2013). *Armoede in Nederland 2013. Onderzoek naar hulpverlening door diaconieën, parochiële caritasinstellingen en andere kerkelijke organisaties in Nederland*. Bunnik: Drukkerij Libertas.
- Kuiper, J.H. (2005). *Handboek Gereformeerde Kerken*. Bedum: Media Print.
- Kuiper, J.H. (2015). *Handboek Gereformeerde Kerken*. Bedum: Media Print.
- Lagemaat, T. van de, (2011). In P. Boersema & S. Paas (Red.), *Onder spanning* (pp. 77-112). Utrecht: Kok.
- Lange, R. de, Schuman, H., & Montesano Montessori, N., (2011). *Praktijkgericht onderzoek voor reflectieve professionals*. Antwerpen, België: Garant-Uitgevers.
- Miedema, W., & Stam, M. (2008). *Leren van innoveren; Wat en hoe leren docenten van het eigen onderwijs?* Assen: Van Gorcum.
- Osmer, R.R., (2008). *Practical theology. An introduction*. Cambridge, United Kingdom: William B. Eerdmans Publishing Company.
- Praamsma, J. M., (2011). In P. Boersema & S. Paas (Red.), *Onder spanning* (pp. 137-167). Utrecht: Kok.
- Putnam, R.D.(2000). *Bowling alone*. New York, Unites States of America: Simon & Schuster.
- Schaeffer, H., Jong, J. de, & Mol, M. (2013). *Leren omgaan met diversiteit in je gemeente*. Zwolle: Praktijkcentrum.
- Schmeets, H. (2013). *Het belang van religie voor sociale samenhang*. Gedownload op 27 januari 2014, van <http://www.cbs.nl/nl-NL/menu/themas/bevolking/publicaties/bevolkingstrends/archief/2013/2013-het-belang-van-religie-voor-sociale-samenhan-pub.htm>
- Slendebroek, J., Msc. (2012). *De toekomst in de Kerk. Demografische Trends binnen de Gereformeerde Kerken vrijgemaakt*. Zwolle: Centrum voor Samenlevingsvraagstukken.
- Slendebroek, J., (2014). *HELP! Onderzoek binnen de CGK, NGK en GKV naar huidig en gewenst diaconaat en wat daarvoor nodig is*. Zwolle: Centrum voor Samenlevingsvraagstukken.
- Slendebroek, J., & Wijma, H., (2011). *Jong, [goed]gelovig en kerk*. Zwolle: Centrum voor Samenlevingsvraagstukken.
- Slot, W., & Aken, M. van, (2013). *Psychologie van de adolescentie*. Amersfoort: ThiemeMeulenhoff
- Smaling, A. (2009). Generaliseerbaarheid in kwalitatief onderzoek. *Kwalon*, tijdschrift voor kwalitatief onderzoek, 42, 2009, jaargang 14, nr. 3, pp. 5-16.
- Smid, G. & Rouwette, E. (2009). *Ruimte maken voor onderzoekende professionaliteit*. Assen: Van Gorcum B.V.
- Sociaal Cultureel Planbureau (2004). *In het zicht van de toekomst*. Gedownload op 11 juli 2015, van <http://www.scp.nl/dsresource?objectid=20869&type=org>
- Spangenberg, S., & Lampert, F. (2009). *De grenzeloze generatie*. Amsterdam: Nieuw Amsterdam.
- Vermeer, P. (2013). De moderne kerk. Over de toekomst van christelijke leefgemeenschappen in een moderne samenleving. *Religie & Samenleving*, 8 (3), pp. 364-388.
- Vroom, H. (2008). Een theologische faculteit als huis van vele woningen: Over de institutionalisering van de theologie in de pluralistische, seculiere samenleving. *Op 26 juni 2014 gedownload van: <http://www.ve.org.za/index.php/VE/article/view/49>*
- Zouridis, S. (2013). Prikken in praktijken – receptuur voor een reflectieve onderzoeksstrategie. In H. de Jong, P. Tops & M. van der Land (Red.), *Prikken in praktijken – Over de ontwikkeling van praktijkonderzoek* (pp. 145-164). Den Haag: Boom Lemma.

Bijlage I

Gesprekspapier interviews

Aanleiding van onderzoek

Als adviseur in dienst van het Praktijkcentrum volg ik de Masteropleiding Social Work. Dit onderzoek, over het thuisgevoel van de twintiger in de Westerkerk, is mijn afstudeeropdracht. De centrale onderzoeksvraag luidt: 'Welke verandering(en) binnen de geloofsgemeenschap van GKv de Westerkerk bevordert het thuisgevoel van de jonge twintiger?'

Goed om te weten

Het interview zal worden opgenomen en duurt circa 45, maximaal 60, minuten. Zowel de strekking van je verhaal evenals persoonlijke citaten uit het interview (kunnen) worden gebruikt in het rapport.

Het individuele interview is fase 1 van het onderzoek. Het groepsinterview op woensdagavond 3 juni is fase 2. In beide fasen draai je mee.

Fase 3 bestaat uit een presentatie van het rapport gevolgd door een gesprek daarover, met de beleidsmakers van de Westerkerk.

Vragen

Achtergrondvragen:

- * vrouw / man
- * leeftijd
- * thuiswonend / zelfstandig
- * alleenstaand / in relatie
- * wel / geen kinderen
- * opleidingsniveau
- * studerend / werkend
- * aantal jaren lid van de gemeente
- * functie in de gemeente

Inhoudelijke vragen:

- * Wat betekent geloven voor jou?
- * Hoe belangrijk is geloven voor jou?
- * Wat betekent kerk voor jou?
- * Hoe belangrijk is kerk voor jou?
- * Voel jij je thuis in de Westerkerk?
- * Waar komt dat door?
- * Wat kan dat thuisgevoel (verder) bevorderen?
- * Welke rol heb jij daar in?
- * Wat heb je daarin van beleidsmakers in de gemeente nodig?

Laatste vraag:

Wie van jouw leeftijdgenoten (19-25) heeft een tegenovergesteld thuisgevoel ten opzichte van dat van jou? (die zal ik tevens benaderen voor een interview)